

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

RUSYA'NIN ORTA ASYA POLİTİKALARI

DR. İLYAS KAMALOV

TÜRK CUMHURİYETLERİ'NİN
BAĞIMSIZLIKLARININ 20. YILINDA

RUSYA'NIN ORTA ASYA POLİTİKALARI

-RAPOR-

DR. İLYAS KAMALOV

YAYIN NO: 02

Yazar
Dr. İlyas Kamalov

Editör
Dr. Murat Yılmaz

Teknik Koordinasyon
Mustafa Yeşilyurt

Tasarım-Baskı

SFN Televizyon Tanıtım Tasarım
Yayıncılık Ltd. Şti.
Tel: 0312 472 37 73-74
www.sfn.com.tr

Rusya'nın Orta Asya Politikaları / İlyas Kamalov; Editör: Murat Yılmaz
- Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası
Türk-Kazak Üniversitesi, 2011

72 s: 20x28 cm. (Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi.
İnceleme-Araştırma dizisi; yayın no: 02)

ISBN: 978-9944-237-03-1

1. Rusya – Uluslararası İlişkiler - Orta Asya I. Hoca Ahmet Yesevi
Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi

327.47

Baskı Tarihi: **Haziran 2011**

© Ahmet Yesevi Üniversitesi
Mütevelli Heyet Başkanlığı

Adres:
Taşkent Cad. 10. Sokak No: 30 06490 Bahçelievler/ANKARA
Tel: 0312 215 22 06 • Faks: 0312 215 22 09
www.yesevi.edu.tr yayinlar@yesevi.edu.tr

İçindekiler

Kısaltmalar	5
Özet	7
Bölüm 1	13
Tarih Boyunca Ruslar ve Orta Asya	14
Bölüm 2	17
SSCB’nin Yıkılışından Günümüze Rus Dış Politikası	18
A) Yeltsin Dönemi Rus Dış Politikası	18
B) Putin’in Devraldığı “Miras”	20
C) Rusya ile Batı Arasındaki İlişkiler ve Rusya’nın “Süpergüç” Algılaması	21
Bölüm 3	23
Boris Yeltsin Döneminde Rusya’nın Orta Asya’daki Varlığı	24
A) Kazakistan	24
B) Kırgızistan	25
C) Tacikistan	26
D) Türkmenistan	27
E) Özbekistan	28
Bölüm 4	29
Vladimir Putin İle Değişen Rusya’nın Orta Asya Politikası	30
Bölüm 5	35
Rusya’nın Orta Asya Ülkeleri İle Geliştirdiği Askerî İşbirliği	36
A) Orta Asya’daki Rus Askerî Üsleri	36
B) Şanghay İşbirliği Örgütü	39
C) Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü	41
Bölüm 6	43
Rusya’nın Orta Asya Ülkeleriyle Geliştirdiği Ekonomik İlişkiler	44
A) Enerji	44
B) Ticarî İlişkiler ve Gümrük Birliği	47
C) Avrasya Ekonomi Topluluğu	51

Bölüm 7	53
Rusya'nın Orta Asya Politikasının Önemli Boyutu: Orta Asya'daki Ruslar	54
A) Kazakistan	54
B) Kırgızistan	55
C) Özbekistan	56
D) Tacikistan	57
E) Türkmenistan	58
Bölüm 8	61
Rusya'nın Orta Asya'daki Rakipleri	62
A) ABD	62
B) Çin	64
C) Türkiye	65
SONUÇ	67
KAYNAKLAR	69
TABLolar	
TABLO 1: Orta Asya Ülkelerinin Dış Politika Öncelikleri	34
TABLO 2: Rusya'nın Orta Asya Ülkeleriyle Ticaret Hacmi	51
TABLO 3: Orta Asya Ülkelerinin Kullandıkları Alfabeler	59
TABLO 4: Orta Asya Ülkelerindeki Rus Nüfusunun Oranı	59
HARİTALAR	
HARİTA 1: Orta Asya'daki Türk Hanlıkları Haritası	15
HARİTA 2: Rusya'nın Orta Asya'daki Askerî Varlığı	37
HARİTA 3: Rusya ile Orta Asya'yı Bağlayan ve Taraflar Arasındaki Ticarete Tercih Edilen Demiryolları İle Karayolları Haritası	48
HARİTA 4: Avrasya Ekonomi Topluluğu'na Üye Ülkeler	52

KISALTMALAR

AB	<i>Avrupa Birliği</i>
ABD	<i>Amerika Birleşik Devletleri</i>
AGİT	<i>Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı</i>
AK	<i>Avrupa Konseyi</i>
ASEAN	<i>Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği</i>
BDT	<i>Bağımsız Devletler Topluluğu</i>
BM	<i>Birleşmiş Milletler</i>
BTC	<i>Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı</i>
DTÖ	<i>Dünya Ticaret Örgütü</i>
GUAM	<i>Gürcistan-Ukrayna-Azerbaycan-Moldova</i>
İKÖ	<i>İslam Konferansı Örgütü</i>
İMF	<i>International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)</i>
KEİ	<i>Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü</i>
KGAÖ	<i>Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü</i>
KGB	<i>Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti (Devlet Güvenlik Teşkilatı)</i>
NATO	<i>Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü</i>
SSCB	<i>Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği</i>
ŞİÖ	<i>Şanghay İşbirliği Örgütü</i>
TİKA	<i>Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı</i>

RUSYA'NIN ORTA ASYA POLİTİKALARI

ÖZET

XVI. yüzyılın ortalarında İdil-Ural bölgesine hâkim olduktan sonra Ruslar, yayılmacılık politikaları çerçevesinde dikkatlerini Orta Asya bölgesine çevirmişlerdir. Güney sınırlarının güvence altına alınması, bölgedeki ticarî yolları kontrol altında tutma ve başta İngiltere olmak üzere dış güçlerin bölgede güçlenmesini engelleme isteği, Çarlık Rusyası'nın bölgeye yönelik siyasetinin temelini oluşturmuştur. Daha XVII. yüzyılın başında küçük askerî “keşif” seferleri gerçekleştirmeye başlayan Ruslar, bölgeyi tamamen ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısında ele geçirmişlerdir. Rusya'nın bölgedeki hâkimiyeti yaklaşık bir asır sürmüş ve 1991 yılında SSCB'nin parçalanmasıyla Orta Asya cumhuriyetleri, bağımsızlıklarını kazanmışlardır.

Vladimir Putin'in de devamlı dile getirdiği gibi, SSCB'nin parçalanması, Rusya ve Rus halkı için büyük bir felaket olmuştur. Bir zamanlar süper güç olan Rusya, XX. yüzyılın son yıllarında iç politikada olduğu gibi ekonomi alanında da büyük sıkıntılar yaşamış ve uluslar arası arenadaki konumu zayıflamıştır. Moskova, SSCB döneminde güçlü olduğu Balkanlar, Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya'da etkisini kaybetmiş ve söz konusu bölgelerde başka aktörler etkili olmaya başlamışlardır. Orta Asya ülkelerinin, sorunlu bölge Afganistan'a komşu olmaları, bölgede enerji kaynaklarının mevcudiyeti, bölgenin jeo-stratejik öneme sahip olması, Çin için bölge ülkelerinin büyük bir pazar konumunda olması gibi hususlar, bölgesel ve küresel güçlerin bölgeye olan ilgisini arttırmıştır. Nitekim Boris Yeltsin döneminde Moskova, Orta Asya'daki konumunu yitirirken, ABD, AB, Çin ve Türkiye gibi ülkeler Orta Asya ülkeleriyle çeşitli alanlarda işbirliğini geliştirmişlerdir. Rusya'nın Batı eksenli siyaset izlemesi, Rus yetkililerinin de Orta Asya ülkelerinin her ne olursa olsun kendilerinden fazla uzaklaşamayacaklarını düşünmeleri ve Kremlin'in ekonomik alanda Orta Asya ülkelerinin istek ve ihtiyaçlarını karşılayamaması gibi etkenler de Moskova'nın bölgedeki varlığını zayıflatmıştır.

Orta Asya'da ve genel olarak uluslar arası arenada Rusya'nın aleyhindeki bu durum, Rusya'da iktidara Vladimir Putin'in gelmesiyle değişmiştir. Artan enerji fiyatları sayesinde dış borçlardan kurtulan ve ekonomik sorunları geride bırakan Moskova, bağımsız dış politika izlemeye başladığı gibi, ABD'nin dayatmaya çalıştığı “tek kutuplu dünya düzeni”nden de rahatsız olmuştur. Vladimir Putin'in başlattığı Rusya'nın çok yönlü dış politikasında öncelik Orta Asya da dâhil olmak üzere “yakın çevre”ye tanınmış ve Kremlin'in elindeki kozlar ve izlenen siyaset, kısa süre içerisinde Rusya'yı, Orta Asya ülkelerinin en önemli ortağı hâline getirmiştir. Rusya'nın bölgede sahip olduğu askerî üsler ile askerî birlikler, Rusya ile Orta Asya ülkeleri arasında askerî alanda işbirliğinin

geliştirilmesini sağlarken, Rusya'nın liderlik yaptığı bölgesel örgütler, Rusya'nın bölge ülkeleriyle siyasi alanda entegrasyonunu hızlandırmaktadır. Rusya'nın bölge ülkelere açtığı kredilerle yaptığı yatırımlar, Rusya'yı Orta Asya ülkelerinin en önemli ticari ortağı hâline getirirken, enerji alanında Avrasya coğrafyasındaki hâkimiyeti de enerji kaynaklarına sahip olan Orta Asya ülkelerini bu alanda Rusya'ya bağımlı hâle getirmektedir. Orta Asya'daki Rus nüfusu da Rusya'nın Orta Asya siyasetinde önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle kalabalık Rus nüfusuna sahip Orta Asya cumhuriyetleri, Rusya ile ilişkilerinde bu hususu göz önünde bulundurmak zorundadırlar.

Rusya ile Orta Asya ülkelerini yakınlaştıran bir başka konu ise, bu ülkelerdeki rejimler meselesidir. Rusya, Orta Asya'daki mevcut rejimleri sorgulamadığı gibi, bu rejimleri desteklemekte ve özellikle de demokratikleşme adına dışarıdan yapılan müdahalelere karşı çıkmaktadır. Bu siyaset, özellikle ABD'nin söz konusu rejimlerden duyduğu memnuniyetsizliği ve müdahale çabaları karşısında Rusya açısından olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Rusya'nın bölgeden, özellikle de siyasi ve askerî alanlardan ABD'yi uzaklaştırma siyasetini, bölgenin diğer oyuncusu olan Çin'in de aynı amaçlara sahip olması kolaylaştırmaktadır. Nitekim Rusya ile Çin'in liderliğini yaptıkları Şanghay İşbirliği Örgütü, NATO'ya alternatif bir güç olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan Rusya, Çin'in de özellikle uzun vadede kendisi için bölgede rakip olacağını farkındadır. Bundan dolayı Moskova, bölge ülkeleriyle entegrasyon sürecini ŞİÖ'den ziyade Çin'in yer almadığı örgütler (Kolektif Güvenlik Örgütü Anlaşması, Gümrük Birliği ve Avrasya Ekonomik Kalkınma Örgütü) bağlamında devam ettirmeye çalışmaktadır.

Rusya'nın bu ülkelerle tarihî ve kültürel bağlara sahip olması; elinde siyasî, enerji, askerî, ekonomik ve diğer alanlarla ilgili çok sayıda koz bulundurması, bundan sonraki süreçte de Orta Asya'da etkili ve belki de en önemli bir oyuncu olacağını göstermektedir. Bununla birlikte Rusya'nın, diğer ülkelerin bölgeye yönelik her hareketini kısıkanlıkla karşılaması, hem söz konusu ülkelerle münasebetlerini olumsuz etkilemekte, hem de bölgede rekabet havasının daha da artmasına ve bölgenin istikrarsızlaşmasına neden olmaktadır. Hâlbuki Rusya'nın, hem Orta Asya ülkeleri, hem de bölgede çıkarı olan diğer devletlerle işbirliği içerisinde olması, başta terörizm ve uyuşturucu trafiği ile mücadele olmak üzere bölgedeki birçok sorunun çözülmesine ve istikrarın korunmasına önemli katkıda bulunacaktır. Orta Asya'da istikrar ise sadece bölge ülkelere değil, bölge ülkeleriyle sıkı münasebetler içerisinde olan devletlerin de çıkarına hizmet edecektir.

Anahtar Kelimeler;

Rusya, Orta Asya, BDT, Şanghay İşbirliği Örgütü, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü, Avrasya Ekonomik Kalkınma Örgütü, Gümrük Birliği.

RUSSIA'S CENTRAL ASIAN POLITICS

Summary

As it has always been expressed by Vladimir Putin, the disintegration of the Soviet Union was a disaster for Russia and Russian people. Russia, the superpower of the past, faced great difficulties in economy as well as internal politics and lost its position in the international arena. It also lost its influence in the Balkans, the Middle East, Caucasus and the Central Asia, where it had great influence during the time of the Soviet Union, and some other actors began to be influential in those regions. Such factors as the closeness of the Central Asian countries to problematic regions such as Afghanistan, the existence of energy resources in the region, the region's geostrategic importance and its capacity of being a great market for countries such as China increased the interest of regional and global powers in the region. In fact, while Moscow lost its position in the Central Asia during the Boris Yeltsin period, such powers as the United States, the European Union, China and Turkey improved their cooperation with the Central Asian countries in various fields.

This decline of Russia in the Central Asia as specific and in the international arena in general was stopped when Vladimir Putin came to power. Moscow, which paid its foreign debts and eradicated its economic problems thanks to increasing energy prices, began to pursue independent foreign policy and to express its dissatisfaction with the 'unipolar world system' which was tried to be imposed by the United States. The priority was given to the near abroad including the Central Asia in Russia's multi-faceted foreign policy initiated by Vladimir Putin. Kremlin's certain advantages and policies pursued by Russian leaders have made Russia the most important partner of the Central Asian states. While Russia's military bases and troops in the region have contributed development of military cooperation between Russia and the Central Asian states, the regional organizations dominated by Russia have accelerated Russia's political integration with the regional countries. Credits given by Russia to the regional states and its investments in these countries have made Russia their most important trade partner. In addition, Russia's hegemony in the Eurasian area in the energy field has made the Central Asian states owning rich energy resources dependent on Russia in energy.

Keywords:

Russia, the Central Asia, CIS, Shanghai Cooperation Organization, Collective Security Treaty Organization, Eurasian Economic Development Organization, Customs Union.

Интересы России в Центральной Азии

Аннотация

Как постоянно подчеркивается Владимиром Путиным, распад СССР был катастрофой для России и русского народа. Когда-то бывшая сверхдержавой Россия в последние годы XX века переживала серьезный кризис как во внутренней политике, так и в экономической сфере и утратила свои позиции на международной арене. Москва потеряла свое влияние на Балканах, Ближнем Востоке, Кавказе и Центральной Азии, где в свое время сильное влияние имел СССР, и на этих территориях появились другие влиятельные актеры. Соседство центральноазиатских стран с проблемными регионами, как Афганистан; наличие энергетических ресурсов и геостратегическое значение региона; роль данного региона как огромного рынка для таких стран, как Китай увеличили внимание региональных и глобальных сил к региону. Действительно когда в период правления Бориса Ельцина Москва утратила свои позиции в Центральной Азии, такие страны, как США, Китай и Турция установили и развили свое сотрудничество с центральноазиатскими государствами в различных областях.

Эта неприятная для России ситуация, изменилась с приходом к власти в России Владимира Путина. Москва, избавившаяся от внешних долгов благодаря росту цен на энергоносители и оставившая позади экономические проблемы, начала выражать свое недовольство навязанным США «однополярным мировым порядком». В многовекторной внешней политике России, начатой Владимиром Путиным приоритетными стали Центральная Азия и страны «ближайшего окружения»; козыри Кремля и проводимая им политика привели к тому, что в самое короткое время Россия стала самым важным партнером стран центральноазиатского региона. Наличие российских военных баз в регионе и военных частей обеспечили развитие и укрепление военного сотрудничества между Россией и странами Центральной Азии, региональные организации же во главе с Россией ускорили политическую интеграцию России со странами региона. Тогда как инвестирование России путем предоставления кредитов для этих стран сделало Россию самым важным торговым партнером, энергетическое господство России на евразийском пространстве привело к зависимости в энергетической сфере (в особенности в вопросе транзита) стран Центральной Азии от России.

Ключевые слова:

Россия, Центральная Азия, СНГ, Шанхайская организация сотрудничества, Организация стран Договора о коллективной безопасности, ЕвразЭС, Таможенный Союз.

Ö

Z

E

T

RUSYA'NIN ORTA ASYA POLİTİKALARI

I BÖLÜM

*“Tanrı bizi sevdiği zaman, bize Seyhun’u gönderdi.
Biz onu sevmeyi bıraktığımız zaman, bize Rusları
gönderdi.” **

* Colin Thrubon, *The Lost Heart of Asia*, Penguin Books, Londra, 1995.

TARİH BOYUNCA RUSLAR VE ORTA ASYA

TARİH BOYUNCA RUSLAR VE ORTA ASYA

1502’de Altın Orda’nın¹ devamı olan Büyük Orda’ya son verdikten ve XVI. yüzyılın ortasından itibaren de Altın Orda’nın mirasçısı olan Kazan, Astrahan ve Sibirya hanlıklarını ele geçirdikten sonra Ruslar dikkatlerini Orta Asya bölgesine çevirmişlerdir. Orta Asya topraklarında ise bu tarihte Buhara ve Hive gibi Özbek hanlıkları ile Kazak Hanlığı hüküm sürüyordu.

Orta Asya, Rusya için siyasi, ekonomik ve askerî bakımdan önem arz ediyordu. Tarih sahnesine çıktıklarından itibaren çeşitli Türk kavimleriyle karşılaşan ve yan yana yaşayan Ruslar, yaklaşık üç asır boyunca Türk İslam Devleti olan Altın Orda’nın hâkimiyetinde kaldıktan sonra Altın Orda’nın mirasçılarını tek tek ele geçirerek Rus-Türk münasebetlerindeki dengeyi kendi lehine çevirmiş ve Türk hanlıklarının toprakları sayesinde yayılcılık siyasetine devam etme konusunda kararlılıklarını sürdürmüşlerdir². Bu siyaset başarıyla sürdürüldüğü takdirde Rusların kendi lehlerine çevirdikleri münasebetlerdeki denge de pekişmiş olacaktı. Dolayısıyla Rusların Orta Asya’daki hanlıkları da kendi kontrolü altına almaları, Altın Orda’nın yıkılışıyla kurulan Moskova Rusyası/Çarlık Rusyası için büyük önem arz ediyordu. Orta Asya’ya doğru yayılmanın Rusya açısından bir başka önemi, güney sınırlarının güvenliğini sağlamasıdır. Orta Asya’nın ele geçirilmesi aynı zamanda Rusya açısından bölgede ticarî münasebetlerini pekiştirmesi ve ekonomik olarak güçlenmesi anlamına da geliyordu. Bütün bunlardan dolayı daha XVII. yüzyılın başında Ruslar bölgeye yönelik askerî faaliyetler başlatmışlardır.

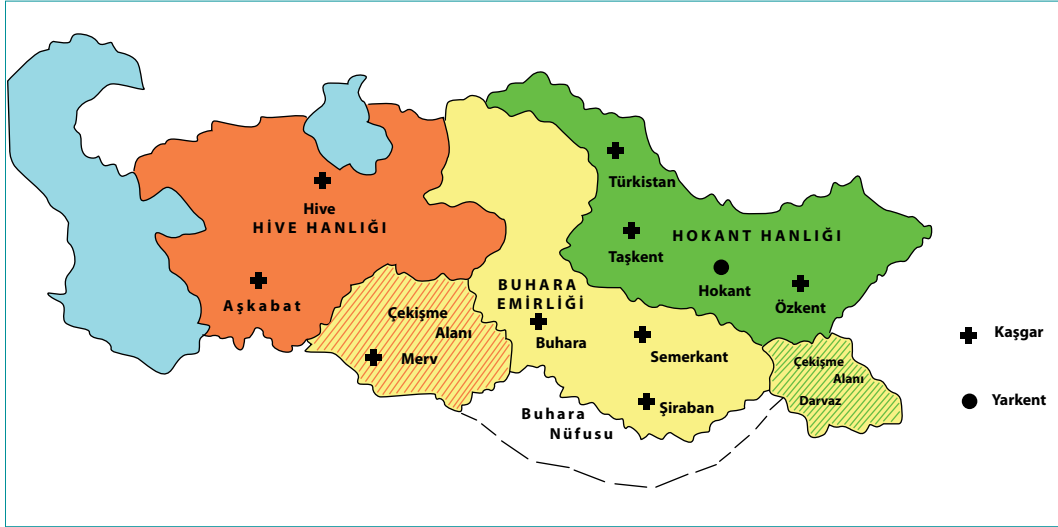
Aynen Sibirya topraklarının ilhakı ve Kırım ile mücadele sürecinde olduğu gibi Orta Asya siyasetlerinde de Ruslar kendilerine bağlı Kazak (Kozak) birliklerini “keşif” kolu olarak kullanmışlardır. Daha XVII. yüzyılın hemen başında Yayık Kazaklarının atamanı Neçay, Hive Hanlığı’ndaki Urgenç şehrine saldırmış ve şehri soymuştur. Ancak geri dönüşlerinde Hive Hanı, Kazak birliğini mağlup etmiş, ganimetlerini geri almış,

¹ Altın Orda Devleti’nin adı, Türkiye’deki okul kitaplarında Altın Ordu olarak geçse de doğrusu Altın Orda’dır. Devletin temellerinin Cuci Han tarafından atılmış olmasından dolayı Doğu kaynaklarında bu devlet Cuci Ulusu olarak geçiyordu. Ele geçirilen bölgedeki nüfusun çoğunu göçebe Kıpçaklar oluşturduğu için bu bölgeye Deşt-i Kıpçak, yani “Kıpçak Bozkırı” da deniliyordu. Ancak 1290’larda “orda” adı ortaya çıkmıştır ki, bu kelime Cuci Ulusu’nun sonuna kadar kullanılmış, hatta daha sonra da devam etmiştir. “Orda” kelimesi Türk ve Moğol dillerinde ezelden beri mevcut olup, başlangıçta “otağ”, “yurt”, “han yurdu”, “saray yurdu” anlamında kullanılıyordu. “Altın Orda” tabiri ise ancak Batu’nun kurmuş olduğu devletin “izinin bile kalmadığı” dönemde kullanılmaya başlanmıştır. İlk defa bu tabire 1564 yılında yazılmış olan Kazan Kroniği’nde rastlanmaktadır. Bu tabirin ortaya çıkması altın ve kıymetli kumaşlarla süslü olan hanın otağıyla ilgilidir. XIV. yüzyıl seyyahı İbn Battûta, hanın otağını şöyle anlatmaktadır: “Özbek Han, süslenmiş olağanüstü bir “altın otağ”da oturur. Otağ, altın yapraklarla kaplı ağaç çubuklarından yapılmıştır. Ortasında ayakları gümüş, üstü değerli taşlarla süslü bir taht mevcuttu.” Daha geniş bilgi için bkz. İlyas Kamalov, “Altın Orda Devleti’nin Adı Üzerine”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 141 (2002), s. 115-121.

² Rusların Altın Orda ve mirasçı hanlıklarla arasındaki münasebetler için bkz. İ. Kamalov, *Altın Orda ve Rusya. Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi*, Ötüken Neşriyatı, İstanbul 2009.

Kazakları da esir almıştır. 1605 yılında ataman Şamay bir kez daha Hive'ye saldırırsa da aynen kendisinden önceki atamanlar gibi bir netice alamamıştır. Bu tür küçük saldırılar XVII. yüzyıl boyunca devam etmiştir. Bununla birlikte bu tarihlerde Orta Asya hanlıkları, Ruslara karşı koyacak güçte idiler ve Ruslar kendileri için şimdilik bir tehdit oluşturmuyordu.

HARİTA 1: Orta Asya'daki Türk Hanlıkları Haritası³

I. Petro'nun tahta çıkması ve Rusya'yı imparatorluk hâline getirmesiyle Rusların Orta Asya bölgesine yaklaşımı ve siyaseti değişmiştir. Orta Asya bölgesi, I. Petro için özellikle Hindistan ile kurmak istediği ticarî münasebetler açısından önem arz ediyordu. 1715'te Petro'nun emriyle Balkaş gölü kenarında kale inşa edilmiş ve bu tarihten sonraki beş yıl içerisinde göçebe hayatı yaşayan Kırgızlar itaat altına alınmıştır. 27 Haziran 1717'de ise Knez A. Bekoviç-Çerkasskiy'in komutasındaki 6.500 askerden oluşan birlik, Hive'ye gönderilmiş ve burada Hivelileri mağlup etmeyi başarmıştır. Ancak galibiyetten sonra A. Bekoviç-Çerkasskiy'in birliğinin küçük bölüklere parçalanmasından istifade eden Hive Hanı, Rus bölüklerini tek tek bölgeden uzaklaştırmıştır.⁴ Dolayısıyla Petro döneminde Rus İmparatorluğu topraklarını genişletmeyi başarsa da Orta Asya, imparatorluğun sınırlarının dışında kalmıştır. Petro'dan sonra da güneye doğru yayılma çabaları devam etmiştir. Orta Asya'ya seferlerin yapılmasını kolaylaştırmak amacıyla 1735'te Orenburg, 1754'te İletsk, 1773'te Orsk şehirleri inşa edilmiştir. Rusya'nın Orta Asya'da yayılmacılık çabası XIX. yüzyılın başlarında daha da artmıştır.

³ Bu harita <http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Tarihit%C3%BCrkistanhanl%C4%B1klar%C4%B1.PNG> adlı internet sitesinden alınmıştır.

⁴ I. Petro dönemi Rusya'nın hanlıklarla münasebeti için bkz. M. Saray, *The Russian, British, Chinese and Otoman Rivalry in Turkestan*, TTK Yayınları, Ankara 2003, s. 4-5.

Bunun nedeni ise İngiliz tüccarlarının Orta Asya'da Rus tüccarlarına rakip konuma gelmeleri ve İngiltere'nin bölgede etkisini arttırmasıdır. İngiltere'nin Orta Asya'daki varlığını sınırlandırmak isteyen Çar I. Nikolay, bölgeye yönelik diplomatik ve askerî çabalarını arttırmıştır. 1834'te Özbek hanlıklarına giden yolun üzerinde Ruslar Novo-Aleksandrovskeye (Mangışlak) şehrini kurmuş, 1839 yılının sonu-1840 yılının başında Orenburg valisi Perovskiy başkanlığındaki Rus birliği, Hive üzerine başarısız askerî sefer gerçekleştirmiştir. 1847'de General Oruçev, Aral Gölü'nün kuzey-doğu kıyılarını ele geçirmiş ve burada Raim (Kazalinsk) kalesini inşa etmiştir. 1850-1855 yılları arasında Rus birlikleri Kumuşkurgan, Çimkurgan, Kuşkurgan, Ak-Meçety (Kızıl Orda) şehir ve kalelerini ele geçirmiş, İli Nehri'nin vadisinde Verniy şehri inşa edilmiştir.⁵

Çar II. Aleksandr döneminde ise Ruslar askerî başarılarını devam ettirmişlerdir. 1865'te Taşkent, 1866'da Cizak kalesi ele geçirilmiştir.⁶ Bütün bu seferler neticesinde 1867 yılının Temmuz ayında Rusya'ya bağlı Türkistan askerî bölgesi oluşturulmuştur. 1868 yılında Türkistan askerî bölgesinin valisi Buhara Hanlığı'na karşı savaş başlatmıştır. Mayıs 1868'de Rus birlikleri Semerkand'a hâkim olmuş, Haziran ayında barış antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre ele geçirilen topraklara, Rusya'ya bağlı Zarafşan ili statüsü verilmiştir. 1873 yılında ise Hive Hanlığı'na karşı seferler açılmış ve neticede bu hanlık da Rusya sınırları içerisine dâhil edilmiştir. Aynı tarihlerde Hokant Hanlığı'nın hanlık statüsü kaldırılmış, onun yerine Rusya'ya bağlı Fergana ili oluşturulmuştur. 1881'de Aşhabad, 1884'te Merv ele geçirilmiştir.⁷ Böylece 1880'lerde Orta Asya bölgesi neredeyse tamamen Rus sınırları içerisinde yer almıştır. Orta Asya'nın Rusya'ya ilhak süreci yaklaşık üç asır sürmüştür. Rusya'nın başlangıçta bölgedeki hanlıklarla diplomatik ve ticari münasebetler içerisinde olması ve hanlıklardaki taht kavgaları sırasında taht adaylarının Ruslardan destek isteyerek Ruslara hanlıkların içişlerine müdahale şansı tanımaları, Rusya'nın bölgedeki yayılmacılık siyasetini kolaylaştırmıştır. Rusya'nın Orta Asya'yı kontrol altına almasıyla Türkistan'da hâkimiyeti sağlama konusunda yıllarca süren Rus-İngiliz mücadelesi de sona ermiştir. 31 Ağustos 1907 tarihinde Rusya ile İngiltere arasında imzalanan anlaşma ile Rusya, Afganistan'ın İngiltere'nin nüfuzu altında olduğunu kabul ederken, İngiltere de Orta Asya'yı Rusya'nın hâkimiyetine bırakmıştır.⁸ Bu hâkimiyet de 1991 yılında SSCB'nin parçalanmasına kadar devam etmiştir.

⁵ A.g.e., s. 5-8.

⁶ A.g.e., s. 11-21.

⁷ Türkmen topraklarının ilhakı hakkında bkz. A. A. Semönov, *Oçerki iz İstoriyi Prisoyedineniya Volynoy Turkmeniyi (1881-1885)*, Taşkent 1909.

⁸ F. Purtaş, "Rusya'nın Orta Asya'ya Yeniden Dönüşü", *Rusya. Stratejik Araştırmaları- 1*, ed. İ. Çomak, TASAM Yayınları, İstanbul 2006, s. 163.

RUSYA'NIN ORTA ASYA POLİTİKALARI

II. BÖLÜM

*“Sovyetler Birliği’nin yıkılışı,
20. yüzyılın en büyük jeopolitik felaketidir.
Rus halkı için ise bu büyük bir dram oldu.”*

*Vladimir Putin**

* Laurent Rucker, “Putin ratlos”, *Die Tageszeitung*, 11 Kasım 2005.

SSCB'NİN YIKILIŞINDAN GÜNÜMÜZE RUS DIŞ POLİTİKASI

- ◊ Yeltsin Dönemi Rus Dış Politikası
- ◊ Putin'in Devraldığı “Miras”
- ◊ Rusya ile Batı Arasındaki İlişkiler ve Rusya'nın “Süpergüç” Algılaması

SSCB’NİN YIKILIŞINDAN GÜNÜMÜZE RUS DIŞ POLİTİKASI

Sovyetler Birliği parçalandıktan sonra, Rusya XX. yüzyılın belki de en zor günlerini yaşamıştır. Rusya Federasyonu’nun ilk Devlet Başkanı Boris Yeltsin’in başkanlığının ilk yıllarında Batı temelli ve aynı zamanda Batı eksenli bir politika izlemesi, Rusya’nın zayıflığının bir göstergesi olmuştur. İç sorunlarla boğuşan ve ekonomik kriz yaşayan Moskova, uluslar arası arenadaki eski konumunu da neredeyse tamamen yitirmiştir. Ancak, “tarih boyunca Ruslar birçok kez çöküş dönemi yaşamış, fakat daha sonra tekrar eski ihtişamına kavuşmuşlardır” şeklindeki görüşü benimseyenler bir kez daha haklı çıkmıştır. Ruslar, zor süreçlerden hep güçlenerek çıkmayı başarmışlardır.

Rus topraklarındaki Moğol hâkimiyeti, iki asırdan fazla sürmesine rağmen Moğol istilâsı öncesinde birbirleriyle mücadele hâlinde yaşayan Ruslar, ortak düşmana karşı birleşmeyi başarmış ve Çarlık Rusyası’nın adını haritalara yazdırmışlardı. Rurik hanedanının soyunun kesilmesiyle Rusya’nın yeni bir krize girmesi beklenirken, Büyük Petro Rusya’yı Avrupa’nın en büyük devleti hâline getirmişti. II. Dünya Savaşı sırasında milyonlarca kayıp veren Ruslar, neticede Moskova yakınlarına kadar gelen Almanları mağlup ederek II. Dünya Savaşı’ndan güçlenerek çıkmışlardı. Aynı şekilde SSCB’nin yıkılmasından sonra Rusya Federasyonu içinde de bağımsızlık havasının esmeye başlaması ve Boris Yeltsin’in buna engel olamaması, Rusya’nın parçalanabilirliğini gündeme getirirse de, devlet başkanlığı görevini Yeltsin’den devralan Vladimir Putin, Rusya’yı tekrar “diriltmeyi” başarmıştır.

A) YELTSİN DÖNEMİ RUS DIŞ POLİTİKASI

Rusya Federasyonu’nun ilk Devlet Başkanı Boris Yeltsin, gerek iç politikada gerek ise dış politikada “ABD’nin 200 yıllık demokrasi tecrübesini göz ardı edemeyiz” diyerek⁹ haritaya adını yazdıran yeni ülke için Batı modelini seçmiş ve bu modeli hayata geçirmeye başlamıştır. Dönemin Rusya Dışişleri Bakanı Andrey Kozırev’in de bütün sorunların yalnızca Batı’nın yardımıyla çözülebileceğine inanması, Yeltsin’in işini kolaylaştırmıştır.

Başlangıçta Yeltsin’in bu yaklaşımını ciddiye almayan Batı, çok geçmeden Yeltsin’in demokratikleşme ve pazar ekonomisine geçiş konusunda kararlı

⁹ *Sovetskaya Molodej*, 3 Haziran 1990.

olduğunu anlamıştır. Yeltsin ve Kozırev'in izledikleri Batı yanlısı dış politika, Sovyetler Birliği'nin emperyalist yapısının ortadan kaldırılmasını, ABD ile nükleer alandaki rekabetin sona erdirilmesini ve stratejik işbirliğinin kurulmasını, NATO ile işbirliğinin geliştirilmesini, BM Güvenlik Konseyi'ndeki diğer daimi üye ve Avrupalı müttefiklerle ilişkilerin kurulmasını, DTÖ ve G-7 gibi uluslar arası kurumlara üyeliği öngörmüştür.¹⁰

Ancak özellikle SSCB'nin yıkılışını sindiremeyen çevreler, Yeltsin ve takımının bu politikalarını "idealist" ve "romantik" olarak nitelendirmiş ve iktidarı, Rusya'yı "ABD'nin küçük müttefik" haline getirmekle suçlamaya başlamışlardır. Komünist ve milliyetçiler, Yeltsin'i neredeyse hain ilan etmişlerdir. Bu ortamda Rusya'da çok sayıda siyasî parti ve akım ortaya çıkmıştır ki, bunlar arasında Yeltsin iktidarına ve politikasına en fazla karşı çıkan Avrasyacılar olmuştur. Rusya'nın tarihini ve geleceğini sorgulayan ve Rusya'ya Doğu kimliğini yakıştıran Avrasyacılığın temelinde, aslında başta ABD olmak üzere Batı karşıtlığı yatıyordu. Eleştirilerin sayısı ve dozu artınca Yeltsin, muhalefetin baskısı altında dış politikada bazı değişikliklere gitmek zorunda kalmıştır. En başta Moskova, başta Orta Asya cumhuriyetleri olmak üzere eski Sovyet cumhuriyetlerine daha fazla önem vermeye başlamıştır. Rus yetkililer, eski Sovyet cumhuriyetlerinde askerî üslerin varlığının önemini anlamış ve bu varlığı devam ettirebilmek için çaba göstermeye başlamışlardır. Diğer taraftan Moskova, NATO'nun Balkanlar politikasına karşı çıkmış, hatta Yeltsin NATO'nun Bosna Sırplarına yönelik hareketlerini "soykırım" olarak nitelendirmekten kaçınmamıştır.¹¹ Ayrıca NATO ile yakın işbirliği geliştirmeyi planlayan Moskova çok geçmeden NATO'nun genişleme planlarına da karşı çıkmış ve bazı tehditlerde bulunmuştur.

Rusya'nın dış politikasındaki bu ani değişikliğin bir başka nedeni de hiç şüphesiz ekonomik sorunlardır. Batı'yı kendisine model alan Rus yönetimi, ekonominin çöküşünü engelleyememiş ve bunun neticesinde Batı modelinin aslında Rusya için pek uygun olmadığını anlamıştır. Böylece Rusya ile Batı arasındaki fark daha da fazla açılmıştır. Yine "iktidar faktörü" de Rus dış politikasının değişmesinde önemli rol oynamıştır. Silahlı Kuvvetler, güvenlik birimleri ve askerî çevreler, Rusya'nın Batı ile işbirliğine ve karşılıklı silahsızlanmaya gidilmesinden rahatsız olmuşlardır. Zira bu alanlara ayrılan bütçe her geçen gün azalmıştır. Dolayısıyla bu çevreler de Yeltsin'in dış politikadaki öncelikleri tekrar gözden geçirmesini talep etmişlerdir.¹²

Yeltsin'i dış politikayı gözden geçirmeye iten bir başka neden de Rusya içindeki genel hava idi. Her ne kadar Rusya büyük sorunlarla karşı karşıya kaldıysa da, halk Rusya'yı Küba'dan Vietnam'a kadar etkisinin yayıldığı SSCB'nin varisi olarak görüyor

¹⁰ Hannes Adomayt, "Kontseptualnyiye Napravleniya Vneşney Politiki Rossiye", *Vneşnyaya Politika Rossiye: Ot Yeltsina k Putinu*, ed. Srefan Kroytsberger-Sabine Grabovski-Yutta Unzer, Kiyev 2002, s. 15.

¹¹ Sergey Dardikin, "Serbov Konecno Jalko, No Eto Eşö Ne Povod Gotovitysya k Tretyey Miroovoy Voyne", *İzvestiya*, 15 Eylül 1995.

¹² Hannes Adomayt, *a.g.e.*, s. 19.

ve Rusya'nın da tekrar canlanacağına inanıyordu. Yeltsin'in Batı karşısında izlediği teslimiyetçi dış politika, halk arasında rahatsızlıklara yol açmıştır. İç politikada sorunlar yaşayan Yeltsin, dış politikada da halkın tepkisini almaktan çekinmiş ve bundan dolayı bir taraftan iktidarının başında yakınlaştığı Batı ile arasını açarken, diğer taraftan da SSCB'nin izlediği dış politikaya dönmüştür. Bu politikanın temelinde ise Orta Asya, Kafkaslar, Balkanlar ve Doğu Avrupa'da Moskova'nın varlığını arttırmak, Arap ülkeleri, Kuzey Kore ve Küba başta olmak üzere "geleneksel dostlar" ile ilişkileri geliştirmek gibi amaçlar yatıyordu.

B) PUTİN'İN DEVRALDIĞI "MİRAS"

Boris Yeltsin'in, Vladimir Putin'e devrettiği Rus dış politikası işte böyleydi. Putin'in devlet başkanı seçildiği ilk yıl, öncelikli olarak Rus dış politikası tekrar gözden geçirilmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Igor İvanov ve dönemin Milli Güvenlik Başkanı Sergey İvanov'un hazırladıkları Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti'nde "XXI. yüzyılın başındaki uluslar arası konjonktür, Rusya Federasyonu'nu çevresindeki gelişmeleri yeniden gözden geçirmeye zorlamakta ve bundan dolayı da Rus dış politi-

kasının öncelikleri belirlenerek ve eldeki araçlar da kullanılarak bu politikanın hayata geçirilmesi gerekmektedir" şeklinde satırlar yer almıştır.¹³ Bu konseptte Rusya'nın uluslar arası arenadaki konumunu güçlendirmek, Rusya'nın çıkarları göz önünde bulundurularak dünyadaki süreçleri etkilemeye çalışmak, diğer ülkelerde yaşayan Rus vatandaşlarının haklarını ve Rus dilinin konumunu korumak gibi hususlar yer almıştır.

Diğer bir deyişle Moskova, çok yönlü bir politika izlemeyi kendisine amaç edinmiştir. Ancak birçok konuda hâlâ belirsizlikler kendinden söz ettirmiştir. Örneğin, bir taraftan NATO ile işbirliğinin geliştirilmesi, dünyada güvenlik ve istikrarın sağlanması için vazgeçilmez bir unsur olarak görülürken, diğer taraftan da Moskova, NATO'nun genişlemesini bir tehdit olarak algılamıştır. Aynı şeyi ABD ile ilişkiler için de söylemek mümkündür. Bölgesel öncelikler konusunda da Rusya net bir tavır ortaya koyamamıştır. Orta Asya ve Kafkaslar, Balkanlar, AB ülkeleri, yani hepsi birden Rusya'nın öncelikleri olarak belirlenmiştir. Neticede sadece Afrika ile Latin Amerika ülkeleri, Rusya'nın "öncelikleri" arasında yer almamıştır.

Moskova'nın Kozirev'in belirlediği Batı modelinden vazgeçmesi ve NATO ile AB'nin genişlemeye devam etmeleri gibi nedenlerden dolayı alternatif birlikteliklerin kurulması

¹³ Hannes Adomayt, *a.g.e.*, s. 21.

da sık sık gündeme gelmeye başlamıştır. Rusya'nın, Çin ve Hindistan ile stratejik işbirliğini geliştirme çabaları, ŞİÖ'nün öneminin artırılması, Avrasya Birliği fikrinin ortaya atılması gibi gelişmeler, bu alternatiflerden bazılarıdır. Ancak BDT ve belki de kısmen ŞİÖ hariç, Rusya'nın birlik oluşturma gibi çabaları pek başarılı olamamıştır.

Rusya'nın Batı ile Doğu arasında gidip gelen bir dış politika izlemesinde, hiç şüphesiz Rusya'nın ve Rus halkının kimlikleri konusunda bir mutabakata varamamaları da önemli rol oynamaktadır. Nitekim Rusya'da "kimlik" konusunda görüşler ikiye ayrılmaktadır. Toplumun bir kısmı, Rusya'nın Bizans'ın varisi olduğunu ve dolayısıyla Rusya'nın Batı'ya ait olduğunu ileri sürerken, bir başka kısım da Rusya'nın, Türk-İslam Devleti olan Altın Orda'nın varisi olduğunu ve Rusya'nın geleceğinin Avrasya'da olduğunu savunmaktadır.

C) RUSYA İLE BATI ARASINDAKİ İLİŞKİLER VE RUSYA'NIN "SÜPERGÜÇ" ALGILAMASI

Rus dış politikasındaki değişen havanın, Vladimir Putin'in ikinci devlet başkanlığı süresince de devam ettiğini söylemek mümkündür. 20. yüzyılın en büyük jeopolitik felaketinin SSCB'nin yıkılışı olduğunu sık sık dile getiren ve bundan yakınan Vladimir Putin, gerçekleştirdiği reformlar ve "sempatik tavırları" ile yurt içinde olduğu gibi, yurt dışında da beğeni toplamış, dünyanın birçok ileri gelen lideriyle samimi ikili ilişkiler kurmuştur. 11 Eylül olayları ise Rusya ile başta ABD olmak üzere, Batı'yı birbirine tekrar yakınlaştırmıştır. 11 Eylül sonrasında Vladimir Putin, terörle mücadele konu-

sunda uluslar arası koalisyona katılırken, Batı dünyası Putin'e büyük saygı duymuştur. 11 Eylül'den kısa bir süre sonra Putin, Almanya Parlamento'sunda yaptığı konuşmasında "Soğuk Savaş"ın sona erdiğini bir kez daha ilan etmiştir. Almanya Parlamentosu onu ayakta alkışlarken, 11 Ekim 2001 tarihli Die Zeit gazetesi, "Putin, Batı'ya Katılıyor" başlığını atmıştır. Gazetenin Moskova'daki muhabiri ise daha da ileri giderek, "Teröristlere Karşı ABD ile Birlikte ve NATO'ya Üyelik" başlığını kullanmıştır.¹⁴

Batı ile yakınlaşma çerçevesinde Rusya, ABD'nin Afganistan hareketini desteklemiş, ABD'nin Özbekistan'da üs açmasını kabul etmek zorunda kalmış, NATO ve AB ile işbirliğini geliştirmeye başlamıştır. Irak Savaşı bile Rusya ile Batı arasındaki ilişkileri soğutmamıştır. Moskova, Fransa ve Almanya gibi ABD'nin Irak operasyonuna karşı

¹⁴ M. Thumann, "Putin tritt dem Western bei", *Die Zeit*, 11 Ekim 2001.

çıkarsa da, açıkça rahatsızlığını dile getirmemiştir. Ancak, BDT coğrafyasında arka arkaya meydana gelen renkli devrimler, Rusya ile Batı arasındaki yakınlaşmanın sağlam temellere oturmadığını göstermiştir.

Gürcistan'dan sonra Ukrayna'da da Batı'nın desteğiyle bir devrimin gerçekleşmesi ve Batı yanlısı Viktor Yuşenko'nun hakimiyeti ele geçirmesi, Rus dış politikasının önceliği olan BDT coğrafyası için tehlike arzermeye başlamıştı. Devrimler karşısında Moskova, ABD ve AB'yi Kremlin'in etkisini kırmaya çalışmakla suçlamıştır. Buna karşılık olarak Batı'nın Moskova'yı Çeçenistan politikası nedeniyle eleştirmesi ve Kremlin'in merkezîyetçi politikasını anti-demokratik olarak nitelendirmesi, Moskova'yı dış politikada başka dayanaklar aramaya sevk etmiştir. Çin ile özellikle ŞİÖ çerçevesinde ilişkilerin geliştirilmesi bu yeni arayışın bir örneğidir. Rusya, önceki yıllarda ABD ile arası soğuduğu zamanlar AB ile yakınlaşırken, AB ile arası bozulduğu zaman da ABD ile yakınlaşmıştır. Ancak, Ukrayna'daki devrim sırasında ve sonrasında Rusya, hem Washington'u, hem de Brüksel'i karşısında bulmuştur. Orta Asya cumhuriyetlerinde de devrim çalışmalarının yürütülmesi ve bir takım denemelerin yapılması, Rusya ile Batı arasındaki "soğukluğu" arttırmıştır. Rusya'nın tekrar Batı'dan soğumasındaki neden artık çok farklıydı. Rusya kendisini tekrar süpergüç olarak hissetmeye başlamıştır. Kendisine bu hissi veren ise enerji kaynakları olmuştur. Enerji konusu, Rusya'nın dış politikasının önemli bir unsuru haline gelirken, enerji fiyatlarının her geçen gün artması ve Orta Doğu'nun istikrarsızlaşması, dünyada Rus enerji kaynaklarına olan ihtiyacı da artırmıştır. Diğer taraftan ABD'nin politikasının ters sonuçlar vermesi, AB'nin ise kendi içerisinde sorunlarla boğuşması da Moskova'nın lehine olan gelişmelerdir. Nitekim, Batı'nın "kara liste"ye aldığı ülkeler teselliye Moskova'da bulmaktadırlar.

Böylece Rusya, tekrar güçlü bir oyuncu olarak karşımıza çıkmıştır. Rusya'nın 2006 yılında BM Güvenlik Konseyi'ne ve G-8'e başkanlık etmesi uluslar arası arenadaki rolünü daha da artırmıştır. Rusya'nın İslam Konferansı Örgütü'ne gözlemci statüsünde de olsa üyeliği ise Rusya'nın Batı ile Doğu arasında bir köprü vazifesi üstlenmek istediğini göstermektedir. Bu son gelişmelerle birlikte Rusya, yeniden "büyük güç" olma hayalleri kurmaktadır. SSCB'nin mazisi, Rusya'nın dünyadaki en büyük topraklara sahip olması, zengin petrol ve diğer doğal kaynaklar, yürüttüğü başarılı uzay çalışmaları, büyük bir orduya ve nükleer silaha sahip olması gibi etkenler Moskova'nın, ülkelerinin "büyük güç" olması gerektiğini düşünmesini sağlamaktadır.¹⁵ Rusya'nın bu algısını hayata geçirmesi için ise "yakın çevre" olarak da adlandırılan bölgede hâkim durumda olması ve bu bölgede rakiplerini devre dışı bırakması gerekmektedir. Bunun farkında olan Rusya, "yakın çevre"nin önemli ve vazgeçilmez parçası olan Orta Asya'ya yönelik siyasetini de gözden geçirmiş ve sonraki bölümlerde de görüleceği gibi SSCB'nin parçalanmasından sonra elinden çıkardığı bölgede tekrar etkisini arttırmaya başlamıştır.

¹⁵ Mark N. Katz, "Russian's Role in the World", *United Press International*, 29 Kasım 2005.

RUSYA'NIN ORTA ASYA POLİTİKALARI

III. BÖLÜM

*“Geçtiğimiz dört yıl boyunca
Rusya hiçbir şey ödemedi...
Bu iş böyle olmayacak.”
Nursultan Nazarbayev **

* Birgit Brauer-Beate Eşment, “Politika Rossiya v Tsentralnoy Aziyi”.
Vneşnyaya Politika Rossiya: Ot Yeltsina k Putinu. Kiyev 2002. s. 156-157..

BORİS YELTSİN DÖNEMİNDE RUSYA'NIN ORTA ASYA'DAKİ VARLIĞI

- ◊ Kazakistan
- ◊ Kırgızistan
- ◊ Tacikistan
- ◊ Tü rkmenistan
- ◊ Özbekistan

BORİS YELTSİN DÖNEMİNDE RUSYA’NIN ORTA ASYA’DAKİ VARLIĞI

Boris Yeltsin, SSCB’nin yıkılış sürecinde Rusya’nın tek başına “çıkılmazdan” daha hızlı çıkacağını ve cumhuriyetlere harcanan 120 milyar rublenin Rusya’yı kurtaracağını düşmüştür.¹⁶ Daha SSCB döneminde cumhuriyetlere bir “yük” olarak bakan Yeltsin, Rusya’nın başına geçtiği zaman da bu konudaki görüşünü hemen değiştirmemiştir. Yeltsin’in sadece eski SSCB cumhuriyetlerine değil, Rusya Federasyonu’ndaki cumhuriyetlere karşı da “alabileceğiniz kadar özgürlük havası alın” politikasını izlemesi ve bu politikanın Rusya Federasyonu’nu da parçalanma eşiğine getirmesi, Yeltsin’in iç ve dış politikasını değiştirmesine neden olmuştur. Yeltsin, Batı ile işbirliğinin, pazar ekonomisine geçişin ve demokratik reformların Rusya’ya zarar verdiğini görünce, Batı ile ilişkilerini gözden geçirmiş ve dış politikada önceliği yakın çevreye tanımaya başlamıştır. Bu bağlamda Orta Asya ülkelerine karşı izlenen politika da değişmiştir.

A) KAZAKİSTAN

Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev daha 1990’lı yılların başından itibaren çok yönlü bir dış politika izlemeye başlamış ve Moskova’ya “ayrıcılık” tanımayarak Rusya, ABD, Çin, İran, Türkiye gibi ülkelere karşı eşit mesafede durmuştur.

Kazakistan’ın Rusya ile 7.200 kilometreye uzanan bir sınıra sahip olması ve bağımsızlığını kazandığı ilk yıllarda Kazakistan’ın nüfusunun yüzde 37’sinin Ruslardan oluşması, ister istemez Orta Asya’nın bu en büyük ve en zengin ülkesinin, Rusya’ya karşı daha dikkatli politika izlemesine neden olmuştur. Diğer taraftan Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev daha 1990’lı yılların başından itibaren çok yönlü bir dış politika izlemeye başlamış ve Moskova’ya “ayrıcılık” tanımayarak Rusya, ABD, Çin, İran, Türkiye gibi ülkelere karşı eşit mesafede durmuştur. Rusya’nın ekonomik sorunlarla boğuşması, hiç şüphesiz Kazakistan’a yatırım ve yardım yapmasına müsaade etmemiştir. ABD, Çin ve Türkiye bu bağlamda bir avantaj elde etmişlerdir. Rusya’nın uzay üssü Baykonur’un kirasını dahi ödeyememesinden dolayı iki ülke arasındaki ilişkiler çıkmaza girmiştir.¹⁷ Nitekim dönemin Rusya Başbakanı Viktor Çernomırdin’in Kazakistan ziyareti sırasında

¹⁶ İlyas Kamalov, *Putin’in Rusya’sı: KGB’den Devlet Başkanlığına*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2004, s. 155.

¹⁷ V. Nikolaenko, “Russia and Kazakhstan”, *International Affairs*, I (1999), p. 123.

(1997) Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, “Geçtiğimiz dört yıl boyunca Rusya hiçbir şey ödemedi... Bu iş böyle olmayacak” şeklinde bir açıklama yapmış ve Moskova, büyük önem verdiği bu üssü kaybetme noktasına gelmiştir.¹⁸ Uzun süren görüşmeler neticesinde bu sorun çözülsün de XX. yüzyılın son günlerinde Rusya-Kazakistan münasebetleri, genel olarak sıkıntılı bir dönem geçiriyordu. Ancak iki ülkenin jeopolitik konumları ve ilerideki bölümlerde ele alınacak olan birbirlerine duydukları ihtiyaç, Boris Yeltsin döneminde yaşanan bir takım sorunlara rağmen münasebetlerin tamamen kesilmesini engellemiş, Vladimir Putin döneminde ise bu münasebetler olumlu yönde değişerek bambaşka bir boyutta gelişmeye başlamıştır.

B) KIRGIZİSTAN

Her ne kadar BDT ülkeleri arasında Dünya Ticaret Örgütü’ne (DTÖ) ilk üye olan ülke Kırgızistan olsa da, ülke pazarının küçük olmasından dolayı yabancı yatırımcılar Kırgızistan’a fazla ilgi göstermemişlerdir.

Kırgızistan, Kazakistan’dan farklı olarak altın hariç hem yer altı zenginliklerine, hem de gelişmiş sanayiye sahip değildir. Bundan dolayıdır ki, ekonomik bağlamda Kırgızistan her zaman başka ülkelere daha fazla dayanmak zorunda kalmış ve bu konuda önceliği Rusya’ya tanımıştır. Diğer BDT ülkeleri gibi Kırgızistan da Batı ile ilişkileri geliştirmeye gayret etse de çok başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Her ne kadar BDT ülkeleri arasında Dünya Ticaret Örgütü’ne (DTÖ) ilk üye olan ülke Kırgızistan olsa da, ülke pazarının küçük olmasından dolayı yabancı yatırımcılar Kırgızistan’a fazla ilgi göstermemişlerdir.¹⁹ Bundan dolayı, Kırgızistan baştan beri Rusya ile ilişkileri geliştirmeye gayret etmiştir. Kazakistan’dan farklı olarak bu ülke Rusya açısından daha az öneme sahip olmuş ve bundan dolayıdır ki Moskova, 1999 yılına kadar bu ülkeyle daha az ilgilenmiştir. Ancak gerek Batı’nın Kırgızistan da dâhil olmak üzere genel olarak bölgedeki varlığını arttırmaya başlaması, gerekse de Vladimir Putin’in iktidara gelmesiyle dış politikasını gözden geçirmesi ile birlikte Orta Asya’nın bu küçük ülkesi de Rusya’nın dikkatlerini yeniden üzerine çekmiştir.

¹⁸ Birgit Brauer-Beate Eşment, “Politika Rossiya v Tsentralnoy Aziyi”, *Vneşnyaya Politika Rossiya: Ot Yeltsina k Putinu*, Kiyev 2002, s. 156-157.

¹⁹ Birgit Brauer-Beate Eşment, *a.g.e.*, s. 157.

C) TACİKİSTAN

Boris Yeltsin döneminde Tacikistan, Rusya'nın müdahale etmek zorunda kaldığı ve destek ile yardım verdiği nadir ülkelerden biridir.

Bütün BDT cumhuriyetleri içerisinde SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya için en büyük sorunu Tacikistan doğurmuştur. Zira 1992-97 yılları arasında Tacikistan'da yaşanan iç savaş, Rusya'yı yakından ilgilendirmiştir. Kremlin, başlangıçta Tacikistan'daki hanedan kavgaları ile çeşitli grupların iktidar için verdikleri mücadeleye katılmasa da, iç savaş sırasında Tacikistan'da bulunan Rus üssündeki 24 Rus askerin ölmesi ve 18 askerin de yaralanması sonrasında Tacikistan'a ek güç gönderme kararı almıştır.²⁰ Bu kararın alınmasında Tacikistan'daki sorunun daha kötüye gitmesi ve Tacikistan ile Afganistan sınırının korunamaması gibi Moskova açısından tehlike arz edecek etkenler önemli rol oynamıştır. Ayrıca Rus yetkililer, Tacikistan'daki istikrarsızlığın bölgedeki diğer cumhuriyetlere, hatta Rusya'ya da sıçrayacağından korkmuşlardır.

Bütün bunların yanı sıra Moskova iç savaş sırasında da eskiden beri desteklediği Tacikistan Devlet Başkanı İmamali Rahmonov'a verdiği desteği kesmemiş ve 1997 yılında Rahmonov ile aralarında İslamcı grupların yer aldığı muhalefet arasında barış anlaşmasının imzalanmasını sağlamıştır. Dolayısıyla Boris Yeltsin döneminde Tacikistan, Rusya'nın müdahale etmek zorunda kaldığı ve destek ile yardım verdiği nadir ülkelerden biridir. Vladimir Putin döneminde ise, kendisinden önce askerî alanda başlatılan işbirliği, diğer alanları da kapsayacak şekilde gelişmeye devam etmiştir.

²⁰ Lena Jonson, *The Tajik War. A Challenge to Russian Policy*, London 1998, p. 12-13.

D) TÜRKMENİSTAN

Her ne kadar Türkmenistan, kendisini tarafsız ülke olarak göstermeye gayret etse de, Yeltsin döneminde Rusya'nın Türkmenistan'da Orta Asya'daki diğer rakiplerine göre bir adım daha önde olduğunu söylemek mümkündür.

Türkmenistan başlangıçta Rusya temelli bir politika izlemeye çalışsa da, daha sonra tarafsızlık politikasını tercih etmiş ve Rusya'nın başkanlığındaki bloklaşmalardan kaçınmaya gayret etmiştir. Aralık 1995'te Türkmenistan'ın tarafsızlık statüsü BM tarafından kabul edilmiştir.²¹ Türkmenistan eski Devlet Başkanı Saparmurat Niyazov (Türkmenbaşı), ülkenin sahip olduğu enerji kaynaklarının ülkenin ekonomik ve dolayısıyla siyasi bağımsızlığı için yeterli olduğunu düşünmüş ve böyle bir politika izlemeye karar vermiştir. Ancak Rusya, baştan itibaren Türkmenistan'ı enerji alanında kendisine rakip görmüş ve transit yollar konusunda kendisine bağlamayı başarmıştır. Moskova, Türkmenistan'a kendi boru hatlarını kullandırtmadığı gibi, Türkmenistan'ın Rusya'ya sattığı gaz için istediği fiyatları da ödemeye yanaşmamıştır. Rusya'nın bu yaklaşımı, enerji kaynaklarını dünya pazarına çıkarmak için yeterli alt yapı ve boru hatlarına sahip olmayan Türkmenistan'ın işini zorlaştırmış ve Türkmen yetkilileri, enerji alanında Rusya ile uzun süreli ve Rusya'nın ileri sürdüğü koşullarda anlaşmalar imzalamak zorunda bırakmıştır. Bundan dolayı her ne kadar Türkmenistan, kendisini tarafsız ülke olarak göstermeye gayret etse de, Yeltsin döneminde Rusya'nın Türkmenistan'da Orta Asya'daki diğer rakiplerine göre bir adım daha önde olduğunu söylemek mümkündür.

²¹ Birgit Brauer-Beate Eşment, "Politika Rossiye v Tsentralnoy Aziyi", s. 158.

E) ÖZBEKİSTAN

İslam Kerimov liderliğindeki Özbekistan, başlangıçta Rusya'dan uzak durmaya çalışmıştır. Rusya'ya mesafe koyarak siyasi ve ekonomik bağımsızlığını korumayı amaçlayan Özbekistan, topraklarında Rus askerî üssünün yerleşmesine de müsaade etmemiştir. Kerimov, BDT çerçevesinde entegrasyona da olumsuz bakmış ve daha çok ikili ilişkilere önem vermiştir. Böylece bağımsızlıklarını yeni kazanan Orta Asya ülkeleri arasında Özbekistan, Rusya'dan en uzak duran ülkelerden biri olduğu gibi, uzun süre boyunca ABD'nin Orta Asya'daki dayanağı idi. Rus uzmanlar tarafından Rusya karşıtı bir örgüt olarak nitelendirilen GUAM (Gürcistan-Ukrayna-Azerbaycan-Moldova)'ın kurulmasını destekleyen Özbekistan, topraklarında Amerikan askerî üssünün açılmasına da müsaade etmiştir. Ancak çok geçmeden aşağıda belirtilecek nedenlerden dolayı Özbekistan, dış politikasını gözden geçirmek zorunda kalmış ve Putin döneminde Rusya'nın Orta Asya'daki en büyük dayanağı hâline gelmiştir.

Görüldüğü gibi SSCB'nin parçalanmasından sonra Rusya ile Orta Asya ülkeleri arasındaki münasebetler çok sınırlı seviyede gelişmiştir. Bunun nedenini de sadece başlangıçta Moskova'nın bu cumhuriyetlere yeterince önem vermemesine ve bu cumhuriyetlere destek vermesi için yeterli maddi imkânlarla sahip olmamasına bağlamak yanlış olacaktır. Bağımsızlıklarının ilk yıllarında yaklaşık bir asır boyunca Rus hâkimiyeti altında kalan Orta Asya cumhuriyetleri de aynen diğer eski SSCB cumhuriyetleri gibi, yeni ayrıldıkları "çatı" dan imkânları dâhilinde uzaklaşmaya çalışmışlardır. ABD, AB ve Çin açısından büyük önem arz eden enerji kaynaklarına sahip olan Türkmenistan ile Kazakistan ve kısmen de Özbekistan'ın bu süreçteki işi daha kolay olmuştur. Enerji kaynakları, bu cumhuriyetlere transit konusunda Rusya'ya bağlılığa rağmen ekonomik açıdan kâr getirdiği gibi, Rusya ile siyasi ilişkilerinde de kendilerini daha güçlü hissetmelerini ve diğer küresel ve bölgesel güçlerle münasebetlerini geliştirmelerini sağlamıştır. Enerji kaynaklarına sahip olmayan Tacikistan ile Kırgızistan ise bu kadar şanslı değillerdi(r). Dolayısıyla baştan beri bu cumhuriyetler gerek askerî, gerekse ekonomik sorunlarını, Rusya'nın yardımıyla çözmeye çalışmışlardır. Bu husus ise, daha Boris Yeltsin döneminde bu ülkelerde Rus etkisinin artmasına neden olmuştur. Cumhuriyetlerin Moskova'ya karşı tutumları (eski çatıdan uzak durma çabaları), Boris Yeltsin döneminde Rusya'nın ortaya attığı entegrasyon süreçlerinin de başarısını olumsuz etkilemiştir. Bağımsızlıklarının ilk yıllarında Kremlin tarafından göz ardı edilen Orta Asya cumhuriyetlerine yönelik Rusya'nın siyaseti, Boris Yeltsin iktidarının son yıllarında değişmeye başlasa da, Moskova'nın cumhuriyetlerin güvenini tekrar kazanması ve Rusya'nın bölgede etkisini artırması, uzun zaman almış ve Vladimir Putin'in iktidara gelmesi ve bölgeye yönelik siyaseti tekrar gözden geçirmesiyle netice vermeye başlamıştır.

RUSYA'NIN ORTA ASYA POLİTİKALARI

BÖLÜM

*“Orta Asya’da ikinci bir Afganistan istemiyoruz.
Bundan dolayı çok dikkatli bir politika izleyeceğiz.”*

*Vladimir Putin**

*“Vladimir Putin: Nam Ne Nujen v Sredney Aziyi Vtoroy Afganistan...”.
31 Ocak 2006. <http://www.sunshineuzbekistan.org/wordpress/archives/317>.

VLADİMİR PUTİN İLE DEĞİŞEN RUSYA'NIN
ORTA ASYA POLİTİKASI

VLADİMİR PUTİN İLE DEĞİŞEN RUSYA’NIN ORTA ASYA POLİTİKASI

Vladimir Putin’in devlet başkanı seçildikten sonra uluslar arası arenada Rusya’nın etkisini artırma yönünde adımlar atacağına ve bundan böyle Rus dış politikasında önceliğin BDT coğrafyasına tanınacağına yönelik yaptığı açıklamaları, Orta Asya ülkelerince dikkatle takip edilmiştir. Kremlin, bu ülkelerin güvenini kazanmak için cumhuriyetler için de önem arz eden ko-

nuları ön plana çıkarmıştır. Bu konuların başında uluslar arası terörizm ve uyuşturucu ticareti ile mücadele, cumhuriyetlerdeki iktidarları tehdit eden Batı’nın müdahalesine karşı koyma, ortak güvenlik ve ticaret alanlarının oluşturulması gibi politikalar gelmektedir.²² Bununla birlikte her iki tarafın da önem verdiği ve Rusya ile Orta Asya ülkelerini işbirliğine iten başka nedenler de mevcuttur. Bunların başlıcaları şunlardır:

- Ekolojik sorunların çözümü. Bu sorunların başında Sibirya nehirlerindeki suların bir bölümünün Orta Asya’ya aktarılması konusu gelmektedir. Bu konuyla ilgili planlar hayata geçirildiği takdirde Orta Asya’daki su sorunu çözüleceği gibi, gelecekte su yüzünden çıkabilecek krizler de önlenmiş olacaktır.
- İşçilerin kanunsuz göçleri ve kara para aktarımı gibi sorunların çözümü.
- Dış pazarların ortaklaşa keşfi, ulaşım sorunlarının çözümü, enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılması.
- BDT ülkeleri arasında entegrasyon süreçlerinin geliştirilmesi.
- Her bir ülkenin sorunlarına göre, Rusya’nın o ülkeye sorunları çözümünde yardım etmesi.
- Orta Asya ülkelerindeki Rus nüfusunun haklarının korunması.
- Sovyetler Birliği zamanından kalan farklı alanlardaki müesseselerin modernleştirilmesi. Böylece bir taraftan Rus şirketlerinin faaliyet alanı genişletilirken, diğer taraftan da Orta Asya ülkelerinde yeni iş yerleri açılacaktır.

Vladimir Putin’in devlet başkanı yeminini ettikten hemen sonra Türkmenistan ile Özbekistan’ı ziyaret etmesi (Mayıs 2000), onun bölgeye ne kadar büyük önem ver-

²² Birgit Brauer-Beate Eşment, “Politika Rossiya v Tsentralnoy Aziyi”, s. 159.

diğini göstermektedir. Putin Rusyası'nın Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerinde yukarıda maddeler halinde verilen işbirliği alanlarını ön plana çıkarması, Rusya'nın fazla beklemeden olumlu neticeler almasını ve bölgeye yeniden "dönüş"ünü sağlamıştır. Bu dönüşü sağlayan başka etkenler de mevcuttur. En başta Rusya, enerji kaynaklarından elde ettiği gelirler sayesinde ekonomik krizi atlarmayı başarmış ve IMF gibi kuruluşlara olan borçlarını tamamen kapatmıştır. Bu husus Rusya'nın daha bağımsız bir dış politika izlemesini ve ABD'nin tek kutuplu dünya düzenini sorgulamaya başlamasını da beraberinde getirmiştir. Ekonomik ve siyasi olarak güçlenen Rusya, Orta Asya ülkeleri için sırtlarını dayayabilecekleri daha cazip bir ülke hâline gelmiştir. Nitekim Rusya, Vladimir Putin döneminde Orta Asya ülkelerine yaptığı yatırımları ve destekleri arttırmış, bu ülkelerin Rusya'ya olan borçlarının bir kısmını silmiştir.

Rusya ile Orta Asya ülkelerini yakınlaştıran bir başka konu ise, bu ülkelerdeki rejimler meselesidir. Vladimir Putin, ülke içerisinde merkezîyetçi politika başlatarak Rusya'ya bağlı cumhuriyetlere Boris Yeltsin döneminde verilen hakları tek tek geri almıştır. Ayrıca Rusya'da Yeltsin döneminde gelişmeye başlayan demokrasi anlayışı ile demokratik müesseselere de son vermiş ve uluslar arası terminolojiye "upravlyayemaya demokratiya" (yönetilebilir demokrasi) terimini kazandırmıştır. Vladimir Putin'in bu siyaseti, benzer tutum sergileyen Orta Asya ülkelerinin liderlerinin gönlünü kazanmıştır. Zira bu politika, neredeyse bütün Orta Asya ülkelerinin Batı'nın demokrasi dayatması karşısında Rusya'ya "sığınmalarına" neden olmuştur. Neredeyse bütün Orta Asya ülkelerinin liderleri, bu ülkelerin bağımsızlık kazanmalarından itibaren iktidarı ellerinde bulundurmakta ve ülke içindeki muhalefeti yok etmeye gayret etmektedirler. Rus yetkililer de bu ülkelerdeki muhalefeti (aynen kendi ülkesindeki muhalefet gibi) yok saymakta, mevcut liderleri desteklemekte ve özellikle de demokratikleşme adına dışarıdan yapılan müdahalelere karşı çıkmaktadırlar.

Putin döneminde Rusya'ya karşı politikasını en belirgin şekilde değiştiren Özbekistan olmuştur. İslam Kerimov'un Rusya'ya karşı tutumunu değiştirmesinin nedeni Putin'in politikasından ziyade, radikal islamcı grupların Özbekistan'da faaliyetlerini artırmaları ve Kerimov'un bu sorunu Moskova'nın yardımıyla çözmek istemesidir. Nitekim Kerimov, bu tehdit karşısında Özbekistan'ın Rusya'nın Orta Asya'daki çıkarlarına saygı duyduğunu ve Rusya'nın ortağı olduğunu belirtmiştir.²³ Özbekistan'ın Rusya'ya yaklaşmasının, ABD

²³ "Karimov Nazval Rossiya Samim Moşnim Partenerom Uzbekistana", 12 Aralık 2003, http://russian.people.com.cn/200312/12/rus20031212_85355.html

ile ilişkilerinin bozulduğu bir döneme denk gelmesinin de tesadüf olmadığı bir gerçektir. Özbekistan'daki 2005 Andican olayı ve devrim denemeleri, sadece bu ülkenin değil, diğer Orta Asya ülkeleri liderlerini de koltuklarını koruma amacıyla Moskova'ya yakınlaştırmıştır. Bütün bunların neticesinde Özbekistan, Kolektif Güvenlik Örgütü Anlaşması ile Avrasya Ekonomi Topluluğu'na üye olmakla kalmamış, Rusya ile dostluk münasebetlerinin gelişimini öngören anlaşma imzalamış ve ülkedeki ABD üssünü kapatmıştır. Özbekistan'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'nün çalışmalarına daha aktif katılması da Rusya'nın bu şekildeki yaklaşımının bir sonucudur. Dolayısıyla Rusya'nın mevcut rejimleri destekleme politikası belki de ilk kez Moskova'nın somut galibiyeti ve Batı'nın mağlubiyeti ile sonuçlanmıştır.

Kırgızistan'daki devrim (2005), Rusya yanlısı Devlet Başkanı Askar Akayev'in istifasıyla sonuçlansa da, çok geçmeden Akayev'in yerine geçen Kurmanbek Bakiyev'in dış politikada yönünü, Akayev'den daha fazla, Rusya'ya doğru çevirdiği görülmüştür. Bakiyev'in beş yıllık iktidarı boyunca Rusya, Kırgızistan'ın en yakın müttefiki hâline gelmiştir. Dolayısıyla 2005 yılını, Rusya'nın Orta Asya siyasetindeki dönüm noktalarından biri olarak nitelendirmek mümkündür. Batı'nın müdahalesi karşısında

Rusya'nın sergilediği tutum ve verdiği destek, bu ülkelerin Rusya'ya olan güvenini de artırmıştır. Bakiyev döneminde ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalan Kırgızistan, çözümleri Rusya'da aramış ve ekonomik alanda tamamen Rusya'ya bağımlı hâle gelmiştir.

Bakiyev, iktidarının yalnızca son yıllarında (2009-2010) dış politikada sadece Rusya temelli siyaset izlemenin yanlış olduğunu anlamış olmalı ki, Rusya'ya verdiği vaatleri yerine getirmemiştir. Bu vaatlerin başında hiç şüphesiz ABD üssünün kapatılması gelmektedir. Kırgızistan, bu üssün kirası için yılda 150 milyon dolar ödeyen ABD'den kira parasını arttırmasını istemiş, ancak Kırgızistan'ın bu talebine cevap Rusya'dan gelmişti. Moskova, Amerikan üssünün kapatılması karşılığında Kırgızistan'ın Rusya'ya olan borcunun silineceğini, Kırgızistan'a yeni kredilerin verileceğini bildirmiştir. Nitekim Rusya'nın 2 milyar dolar kredi sözü ve 180 milyon dolar borcunun silinmesi karşılığında Kırgızistan, Amerikan üssünün kapatılacağını ilan etmişti.²⁴ Bakiyev'in Rusya'dan destek almasına rağmen bu üssü bir türlü kapatmaması, Rusya'nın kendisine verdiği desteği belki de en çok ihtiyaç duyduğu bir dönemde kesmesine neden olmuştur. 2010 yılında Kırgızistan'da başlayan gösterilerin asıl nedeni hiç şüphesiz ülkenin bütün dünyayı sarsan ekonomik krizi atlatabilmesi ve halkın yaşadığı sıkıntılardır. Bakiyev'in Moskova'ya olan vaatlerini yerine getirmemesi ise, Rusya'nın zor günler geçirdiği Kırgızistan'a maddi yardım, Bakiyev'e de verdiği desteği kesmesine sebep olmuştur.

²⁴ İlyas Kamalov, "Manas Üssünün Kapatılması: Rusya-ABD Mücadelesinde Yeni Bir Sayfa", 4 Şubat 2009, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=101>

Bütün bunların neticesinde Bakiyev iktidardan uzaklaştırılmış, Kırgızistan ise yeni bir siyasi ve ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştır.²⁵

Bakiyev'in iktidarı kaybetmesi, Rusya'nın Kırgızistan'daki konumunun zayıflaması anlamına gelmemektedir. Bakiyev'in "direnme" sürecinde Kremlin, yukarıda belirttiğimiz nedenlerden dolayı kendisine destek vermediğinden dolayı, Rusya Bakiyev'in yerine geçen yeni iktidarın da güvenini kazanmıştı. Ayrıca Kırgız yetkililer, birçok sorunun yalnızca Rusya'nın desteğiyle çözülebileceğini anlamışlardır. Dolayısıyla bundan sonraki süreçte de Rusya-Kırgızistan münasebetlerinde büyük değişiklikler beklenmemektedir. Hatta tam tersine Kırgızistan için zor bir dönemde Moskova, bu ülkeye verdiği destek ve yardımını arttırdığı takdirde Rusya-Kırgızistan münasebetleri daha da gelişecektir. Rusya'nın bu ülkeye destek vermesi ise şarttır. Zira Kırgızistan'ın istikrara kavuşması, Rusya'nın da çıkarıdır. İstikrarsız bir Kırgızistan, özellikle Kırgız-Özbek çatışması potansiyeli taşıdığından dolayı, bütün bölgenin istikrarsızlaşmasına yol açabilir. Bunlardan dolayı Rusya'nın vereceği destek, sadece Rusya-Kırgızistan münasebetleri açısından değil, bölgede istikrarın korunması ve Rusya'nın bölgedeki çıkarları açısından da büyük önem arz etmektedir.

XXI. yüzyılın hemen başında Özbekistan'ın Rusya ile yakınlaşması, Kazakistan tarafından kıskançlıkla karşılanmıştır. Zira Kazakistan ile Özbekistan, bağımsızlıklarından itibaren Orta Asya'da Orta Doğu'daki İran-S. Arabistan rekabetine benzer bir liderlik mücadelesi içindedirler. Bu rekabet çerçevesinde Rusya'nın desteğini elde etmek, taraflara önemli avantaj sağlamaktadır. Nitekim Vladimir Putin'in ilk Orta Asya ziyaretini Özbekistan'a gerçekleştirmesi, Kazakistan'da Nazarbayev'in mağlubiyeti olarak nitelendirilmiştir.²⁶

Vladimir Putin'in iktidarının ilk yıllarında Rusya'nın Orta Asya'da önceliği Özbekistan'a tanımaya başlamasının önemli nedenlerinden biri de Kazakistan'ın Batı ile işbirliğini artırmasıdır. Kazakistan da aynen Rusya gibi "çok yönlü" bir politika izlemeye çalışmakta ve bu politika ona Rusya, ABD ve Çin arasında manevra yapma şansı tanımaktadır. Astana, Rusya ile münasebetlerini koparmadan Batı ile çeşitli alanlarda projeler yürütmeyi başarmaktadır. Kazakistan'ın NATO ile "Barış adına işbirliği" projesi çerçevesinde gerçekleştirdiği ortak eğitim faaliyetleri arttığı gibi, Astana ABD'nin Irak'a müdahalesini de desteklemiş, hatta barış gücü çerçevesinde kendi askerlerini göndermişti.²⁷

Diğer taraftan Kazakistan, Moskova'nın kendisine "abilik" yapmasından rahatsız olmaktadır. Her geçen gün ekonomik olarak güçlenen Kazakistan, bir taraftan eşit haklar temelinde Rusya ile ilişkiler geliştirmek isterken, diğer taraftan da Orta Asya ülkelerinin liderliğine soyunmaktadır. Dolayısıyla önümüzdeki dönemde Kazakistan, enerji kaynak-

²⁵ Kırgızistan'daki olaylar, sebep ve sonuçlar için bkz. Aleksandr Knyazev, *Kırgızistan'da Son Gelişmeler: Dün, Bugün, Yarın*, ORSAM Rapor No. 26, Ankara 2011.

²⁶ V. Sergienko, "Somneniya Snyati", *Kontinent*, 18-31 Ekim 2000, s. 24.

²⁷ S. Demidenko, "Politiceskiye Perspektivi Stran Tsentralynoy Aziyi i Rossiyskiye Interesi v Etom Regiyone", *Vestnik Analitiki*, No. 3 (25), Moskova 2006, s. 182.

larından elde ettiği gelirlerini akıllıca kullanmaya devam ettiği takdirde Rusya'nın bölgedeki önemli rakiplerinden biri hâline de gelebilecektir.

Genel olarak, Batı'nın baskısı karşısında ve radikal islamcılarla mücadelede Moskova'nın desteğini elde etme gibi faktörlerin yanı sıra, enerji kaynaklarının dünya pazarına çıkarılması, ticarî ilişkilerin geliştirilmesi, Rus askerî üslerinin varlığı, Orta Asya'daki Rus azınlıklar gibi faktörler de Rusya ile Orta Asya ülkeleri arasındaki ilişkilerin gelişmesini sağlamaktadır. Bundan sonraki bölümlerde bu faktörler üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır.

TABLO 1: Orta Asya Ülkelerinin Dış Politika Öncelikleri

Ülke	Alan ve Ortakları	Dış Politikadaki Öncelikleri	Bölgesel Örgütlere Üyelikleri
Kazakistan	Ekonomi: Rusya, Çin, BDT, ABD. Siyasî: Rusya, Çin, ABD.	1.Çok yönlü dış politika 2. Rusya ile birlikte entegrasyon projeleri 3. Çin ile yatırım projeleri 4. ABD ile enerji projeleri	ŞİÖ, AEİÖ, BDT, KGAÖ Bütün örgütler çerçevesinde entegrasyondan yana.
Özbekistan	Ekonomi: Rusya ve Çin. Siyasî ve Askerî: Rusya ve Çin.	1.ABD ve AB ile sorunlar. 2. Rus ve Çin yatırımlarına ilgi. 3. Terörizm ile mücadele.	BDT, ŞİÖ, AEİÖ, KGAÖ Bütün örgütler çerçevesinde daha çok ikili ilişkilere önem vermekte.
Kırgızistan	Ekonomi: Rusya, Çin, ABD, AB, Kazakistan. Siyasî ve Askerî: Rusya, Çin, ABD.	1.Yatırımlara ilgi. 2.Terörizm ile mücadele 3. Rusya ve Kazakistan'a olan göçlerin engellenmesi 4. Askerî üsler	BDT, ŞİÖ, AEİÖ, KGAÖ Bütün örgütler çerçevesinde entegrasyondan yana.
Tacikistan	Ekonomi: Rusya, Çin, ABD, Kazakistan, İran Siyasî ve Askerî: Rusya	1.Yatırımlara ilgi 2.Rusya ve Kazakistan'a göçlerin engellenmesi 3. Askerî üsler	BDT, ŞİÖ, AEİÖ, KGAÖ Bütün örgütler çerçevesinde entegrasyondan yana.
Türkmenistan	Ekonomi: Rusya, Ukrayna, İran, Afganistan, Pakistan, Türkiye	1.Rusya'ya boru hatları konusundaki bağımlılık. 2.Boru hatları konusunda alternatif arayışı	BDT İkili ilişkilerden yana.

BÖLÜM V

RUSYA'NIN ORTA ASYA POLİTİKALARI

Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üye ve gözlemci ülkelerin toplam nüfusu, üç milyarı aştı. Dolayısıyla örgütün aldığı kararlar, bütün dünyayı etkileyecektir.

*Vladimir Putin**

* İlyas Kamalov, "Shangay Ekseni, NATO'yu Dengeleyebilir mi?", *Stratejik Analiz*, S. 69, Ocak 2006, ss. 12-13.

RUSYA'NIN ORTA ASYA ÜLKELERİ İLE GELİŞTİRDİĞİ ASKERİ İŞBİRLİĞİ

- ❖ Orta Asya'daki Rus Askeri Üsleri
- ❖ Şanghay İşbirliği Örgütü
- ❖ Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü

RUSYA’NIN ORTA ASYA ÜLKELERİ İLE GELİŞTİRDİĞİ ASKERÎ İŞBİRLİĞİ

A) ORTA ASYA’DAKİ RUS ASKERÎ ÜSLERİ

Vladimir Putin, Orta Asya’da etkisini artırma çabaları çerçevesinde Rusya’nın bölgede askerî varlığını pekiştirme yönünde de önemli adımlar atmıştır. 2003 yılının sonbaharında Kırgızistan’da Rus Kant askerî üssü açılmıştır. Daha 1941 yılında Kant’ta bir askerî hava alanı açılmış ve zamanla burada askerî birlik kurularak hava okulu da açılmıştır ki,

Hüsnü Mübarek ve Hafız Esad gibi Orta Doğu’nun önde gelen eski liderleri burada eğitim almışlardır. Kırgızistan’ın bağımsızlığını kazanmasıyla bu okul ve buradaki birlik, önemini kaybetmiştir. ABD’nin Kırgızistan’da Manas askerî üssünü açmasından sonra (2002) Moskova da Kant’taki havaalanının Rus üssüne çevrilmesi konusunda Kırgız yetkilileriyle anlaşmaya varmış ve böylece 1991’den sonra Rusya ilk yurtdışı askerî üssünü açmıştır. Bu üssün resmî amacı, bölgede hava sahasını kontrol altında tutmak ve gerektiğinde terör grupları ile mücadele etmektir. 2006 yılında Kant askerî üssü gerek askerî teknoloji, gerek asker sayısı bakımından 2.5 kat genişletilmiştir. Kant üssünde SU-25 adlı beş adet hücum uçağı, dört adet L-29 adlı eğitim uçağı, iki adet Mi-8 helikopteri bulunmaktadır.

1954’te kurulan Isık Göl’deki Askerî Deniz Filosu da hâlen Rus mülkiyetinde sayılmaktadır (1993’ten beri). Kırgızistan’da Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı’na bağlı sismik ve radyosismik laboratuvarlar da mevcuttur.²⁸ Böylece özellikle 21. yüzyılın başından itibaren Rusya bu ülkede askerî varlığı-

²⁸ “Rossiyskiye Voeniye Bazı v Tsentralnoy Aziyi”, <http://www.report.kg/infografika/1221-rossijskie-voenye-bazy-v-centralnoj-azii.html>

nı arttırmıştır. Bununla birlikte ülkedeki Amerikan Manas askerî üssü devarlığını devam ettirmektedir. Kırgız yetkililer özellikle fiyat artışını sağlamak veya Rusya'dan yeni yardımlar koparmak için Amerikan üssünün kapatılması konusunu gündeme getirirler de, amaçlarına ulaştıklarında hep geri adım atmaktadırlar.²⁹

Ekim 2004 yılında Tacikistan'daki Rus avcı taburuna da askerî üs statüsü verilmiştir. Bu tabur (201.) aslında daha 1945 yılında oluşturulmuş, 1980-1989 yılları arasında Afganistan'da savaşmıştır.³⁰ Bu üssün içerisinde üç avcı alayı (Duşanbe, Kulyab ve Kurgan-Tübe), 670. Hava Birliği (Aynı askerî havaalanı), 303. Helikopter Filosu ve istihbarat birlikleri yer almaktadır. Toplam 7000 kişinin görev yaptığı bu üstte çok sayıda füze, 100 tank, 300 zırhlı araç bulunmaktadır. Buradaki askerî üssün görevi, Tacikistan ile Afganistan sınırının korunması, terör ve uyuşturucu trafiği ile mücadele ve genel olarak bölgede güvenliğin sağlanmasıdır.

HARİTA 2: Rusya'nın Orta Asya'daki Askerî Varlığı³¹

²⁹ Viktoriya Panfilova, "Kırgızıya Stanovitsya Aziatskim Avianostsem", *Nezavisimaya Gazeta*, 20 Şubat 2006.

³⁰ Pilar Bonet, "Rossiya Vozvraşayet Sebe Vliyaniye v Sredney Azi i Potverjdayet Pozitsiyi Pered Litsom SŞA", 18 Kasım 2004, <http://www.inosmi.ru/translation/214756.html>

³¹ Bu harita, www.report.kg adlı internet sitesinden alınmıştır.

Bu üssün yanı sıra inşaatına daha 1979 yılında başlanan Tacikistan'daki Optik-Elektronik Merkezi de 2004 yılında Rusya'nın mülkiyetine verilmiştir. Bunun karşılığında Rusya, Tacikistan'ın 242 milyon dolar borcunu silmiş ve beş yıl içerisinde Tacikistan ekonomisine iki milyar dolarlık yatırımda bulunmuştur. Rusya Uzay Birliği'ne bağlı olan bu merkezin en önemli görevi ise kozmik nesnelerin tespiti ve onların takibidir. Bu merkez sayesinde Moskova, Avrasya, Kuzey ve Orta Afrika bölgeleri ile Hint ve Atlantik okyanuslarının yayıldığı coğrafyayı (uzay kısmını) kontrol altında tutmaktadır.³²

Rusya, Kazakistan ile de yakın askerî münasebetler içerisinde. Ocak 2004 tarihinde SSCB'nin en büyük uzay üssü olan Kazakistan'daki Baykonur uzay üssünün 50 yılına Rusya'ya kiralanması konusunda Rusya ile Kazakistan anlaşmaya varmışlardır.³³ Bu üssün yanı sıra Kazakistan topraklarında Rusya Savunma Bakanlığı'na bağlı Nakliye Uçağı Alayı (Kustanay), Sarı-Şagan deneme poligonu, uzay birliklerine bağlı radyo-teknolojik merkez gibi askerî mahiyette birimler bulunmaktadır.

Baykonur uzay üssünün varlığı, aslında her iki ülke (Rusya ve Kazakistan) için de büyük önem arz etmektedir. Dünyanın en gelişmiş uzay üslerinden biri olan Baykonur'dan en fazla uzay aracı fırlatılmakta, en fazla araştırma ve faaliyet burada yapılmaktadır. Yine Baykonur, sahip olduğu 15 çeşit askerî amaçlı uzay fırlatma sistemi itibarıyla diğer uzay üslerinden üstündür. Avrupalı uzmanlara göre, "uzaya dünyadaki en kolay çıkılacak yer, Baykonur uzay üssüdür." Aynı özellikleri taşıyan başka bir üssün kurulması çok kolay olmadığı için Rusya, kendi topraklarında başka uzay üsleri de olmasına rağmen Baykonur'a büyük önem vermekte ve Kazakistan'a yıllık yaklaşık 115 milyon dolar kira ödemektedir. Bununla birlikte Rusya, üssü ticarî amaçlarla kullanmakta ve Kazak yetkililerinin belirttiğine göre yıllık bir milyar dolardan fazla gelir elde etmektedir. Bütün bunların yanı sıra Baykonur uzay üssü, ayrıca Rusya'nın uluslar arası arenadaki konumunu da güçlendirmektedir. Astana açısından bakıldığında ise, Kazakistan bağımsızlığını kazandığı dönemde bu üssü çalıştıracak alt yapı ve yeterince uzmana sahip olmadığından dolayı üssü Rusya'ya kiralamıştı. Ancak o tarihten itibaren Kazakistan'ın bu alana önem vermeye başlaması ve kendi uzmanlarını yetiştirmesi, Rusların tecrübelerinden faydalanması gibi hususlar, anlaşma süresinin sona erdiği tarihte sürenin tekrar uzatılmayacağına ve Kazakların bu üssü kendilerinin işleteceğine işaret etmektedir. Dolayısıyla Kazakistan'ın da "uzay devleti" olma yolunda büyük adımlar attığını ve Baykonur uzay üssünün Rus-Kazak işbirliğinin geliştiği en önemli alanlardan biri olduğunu söylemek mümkündür.

Özbekistan'da Rus askerî üssü olmasa da, Ruslar bu ülkedeki Hanabad üssünü kullanmaktadırlar. Özbekistan'ın ABD ile arası açıldıktan ve Kasım 2005 yılında Amerikan üssündeki son Amerikan uçağı Özbekistan'ı terk ettikten sonar, Rusya ile Özbekistan arasında imza-

³² "Rossiyskiye Voennoye Bazı v Tsentralnoy Aziyi", <http://www.report.kg/infografika/1221-rossijskie-voennye-bazy-v-centralnoj-azii.html>

³³ İlyas Kamalov, *Putin'in Rusyası: KGB'den Devlet Başkanlığına*, s. 156.

lanan anlaşmaya göre, iki ülke karşılıklı olarak birbirlerinin askerî üslerini kullanabileceklerdir.³⁴ Bu anlaşma gereğince de Moskova, 2001-2005 yılları arasında ABD tarafından kullanılan Hanabad üssünü kullanmaktadır. 2005 yılından itibaren Özbekistan'da Rus üssünün açılması konusu sık sık gündeme gelse de, taraflar bu konuda bir türlü anlaşmaya varamamaktadırlar. Buna rağmen ABD üssünün kapatılması ve Özbekistan'ın KGÖA'na dahil olması, yine de Rusya'nın başarısı olarak kabul edilmektedir.

Böylece Rusya, Türkmenistan hariç, Orta Asya'daki bütün cumhuriyetlerde önemli askerî üsler bulundurmakta ya da bu ülkelerdeki üsleri aktif olarak kullanma hakkına sahiptir. Bununla birlikte Rusya'nın bölgedeki askerî üsleri, Rusya açısından askerî önemden ziyade siyasi önem taşımaktadır. Nitekim Rus üsleri veya bölgedeki birlikleri Tacikistan'daki iç savaş hariç büyük operasyonlara katılmamış ve muhtemelen yalnızca lokal seviyelerdeki operasyonlar gerçekleştirebilecek kapasiteye sahiptirler. Dolayısıyla bu üsleri ne zaman ve nasıl kullanılacağı bilinmeyen, ancak Rusya'nın bölgedeki varlığını pekiştiren bir araç olarak nitelendirmek mümkündür. Rusya'nın Orta Asya ülkeleriyle askerî alandaki münasebetleri ayrıca ŞİÖ ile KGAÖ çerçevesinde gelişmektedir.

B) ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

Rusya'nın Orta Asya ile münasebetlerini askerî alan da dâhil olmak üzere çok yönlü geliştirme çabalarından biri de ŞİÖ çerçevesinde yapılmaktadır. Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'ın asil üye, Hindistan, Pakistan, Moğolistan ve İran'ın gözlemci statüde olduğu ŞİÖ, bölgesel güvenliği sağlamayı üstlenen bir örgüt hâline gelme amacıyla

kurulmuştur. Uzmanlar Rusya ve Çin'in, ŞİÖ üye ülkeleri çevresinde artan ABD'nin etkisini asgariye indirme çabasında olduğunu ileri sürmektedir. Nitekim örgütün Haziran 2005 zirvesinden hemen sonra Kırgızistan ile Özbekistan, ABD'den üslerini tahliye etmesini istemişlerdir. Her ne kadar, Kırgızistan daha sonra bu konuda geri adım atsa da, Andican'daki olaylar yüzünden ABD ile arası iyice bozulan Özbekistan, Amerikan üssünü kapattırmıştır.

³⁴ Klaus-Helge Donath, "Vozvraşeniye Rossiye v Srednyü Aziyu", 15 Mayıs 2006, <http://www.inosmi.ru/translation/227431.html>

Rusya ile Çin'in ortak askerî tatbikatlar yapması ve bu tatbikatların bir kısmını ŞİÖ ülkelerinin katılımıyla gerçekleştirmeleri, üye ülkelerin ŞİÖ'nün işlevselliğini artırma konusunda ciddi olduklarını göstermektedir. 2003 yılında Kazakistan ve Çin'de askerî tatbikatlar gerçekleştirilirken, 2005 yılında Çin ile Rusya, ortaklaşa "Barış Misyonu-2005" tatbikatını hayata geçirmişlerdir. Bu tatbikatları 2006-2007 yılındaki tatbikatlar ile "Vologograd-Antiterör-2008" ve "Barış Misyonu-2009" adlı 2008-2009 tatbikatları takip etmiştir.

Gözlemci statüde olan ülkelerin bu statüden kurtulmayı ve örgüte diğer ülkelerle eşit haklarda üye olmaya çalışmaları ve bu konuda görüşmeler yürütmeleri de ŞİÖ'nün önemini artırmaktadır. Gerçekten de Hindistan ve İran'ın örgüte üye olması durumunda ŞİÖ'nün etkisi Güney Asya ve Orta Doğu'ya kadar yayılabilecektir.

Rusya'nın ŞİÖ'ye önem vermesinin bir başka sebebi ise, mevcut dünya düzenindeki konumundan memnun olmamasıdır. BM'nin daimi üyesi olarak veto hakkına sahip olmasına ve G-8'e üye olmasına rağmen Batı, Rusya'yı daha çok enerji ihtiyacını karşılayan bir "petrol istasyonu" olarak kabul etmektedir. ŞİÖ sayesinde ise Rusya, en azından bölgesel seviyede, Batı'ya karşı koyabilecek alternatif bir güç olma gayretinde olacaktır. Nitekim gerek bazı Rus, gerekse de Batılı uzmanlar, ŞİÖ'nün NATO'ya alternatif olabileceği düşüncesindedirler. Batı'nın sorunlar yaşadığı İran'ın örgütte gözlemci statüye sahip olması, "kara liste"ye aldığı Beyaz Rusya'nın ise ŞİÖ ile diyalog ortağı olması, Batı'nın ŞİÖ'nün amacı konusundaki kaygılarını haklı çıkarmaktadır.

Bununla birlikte ŞİÖ, NATO gibi bir askerî birlik statüsüne sahip değildir. ABD'yi bölgeden uzaklaştırmanın yanı sıra örgüt, bölgede istikrar ve güvenliğin sağlanması, terör ve uyuşturucu trafiği ile mücadele, ekonomi ve enerji alanında işbirliğinin geliştirilmesi ile meşgul olmaktadır. Dönemin Çin Dışişleri Bakanı Tan Tszyasuan'ın da belirttiği gibi, terör ile mücadele konusundaki işbirliğini, örgütün amacı hâline getiren ilk örgüt ŞİÖ'dür. Ancak örgütün aslında potansiyelin altında faaliyet gösterdiğini de söylemek mümkündür. Bunun en önemli nedeni üye ülkelerin bölgeye yönelik amaçlarının ve örgüt ile ilgili düşüncelerinin farklı olmasıdır. En büyük farklılık da Rusya ile Çin arasında yaşanmaktadır. ABD'yi bölgeden uzaklaştırma konusunda Rusya ile hemfikir olan Çin, ŞİÖ'yü kendisi için önemli bir pazar olarak görmekte ve örgütün askerî faaliyetlerden ziyade ekonomik sorunlarla uğraşması gerektiğini vurgulamaktadır. Böylece Çin, ŞİÖ sayesinde özellikle Orta Asya ülkeleriyle ekonomi alanındaki işbirliğini arttırma çabası içerisinde. Ekonomi alanında Orta Asya ülkeleriyle Çin'in yer almadığı Avrasya Ekonomi Topluluğu çerçevesinde işbirliğinden yana olan Rusya ise tam tersine ŞİÖ'nün askerî boyutunu ön plana çıkarmakta ve böylece askerî olarak ABD'yi, ekonomik olarak da Çin'i zayıf düşürmek istemektedir.

Netice itibarıyla ŞİÖ, bölgede istikrar ve barışın korunması açısından önemli bir örgütlenme olmakla birlikte, yukarıda da belirttiğimiz gibi potansiyelin altında faaliyet göstermektedir. Örgütü ayakta tutan husus ise üye ülkelerin ABD'nin bölgeyi

“demokratikleştirme” süreci çerçevesindeki müdahalesine karşı koyma isteğidir. Bu açıdan bakıldığında örgütün başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Örgütün bu misyonla yetinmesi Rusya’nın işine gelmektedir. Zira Rusya, bölge ülkeleriyle ŞİÖ’den başka, askerî alanda Kolektif Güvenlik Örgütü, ekonomi alanında da Avrasya Ekonomi Topluluğu ve Gümrük Birliği çerçevesinde işbirliği geliştirmektedir.

C) KOLEKTİF GÜVENLİK ANLAŞMASI ÖRGÜTÜ

15 Mayıs 1992 tarihinde Rusya, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan, Taşkent’te Kolektif Güvenlik Anlaşması imzalamışlardır. 1993 yılında bu anlaşmaya Azerbaycan, Gürcistan ve Beyaz Rusya da katılmıştır. Beş yıllığına imzalanan bu anlaşmanın 1999 yılında süresi sona erince Azerbaycan, Gürcistan ve Özbekistan anlaşmanın süresini uzatmaya yanaşmamışlardır. 14 Mayıs 2002 tarihinde ise anlaşmanın süresinin uzatılmasını öngören yeni bir anlaşmaya imza atan ülkeler, faaliyetlerini bir örgüt çerçevesinde yürütme kararı almış ve KGAÖ’nün kurulduğunu ilan etmişlerdir.³⁵ Böylece BDT coğrafyasında ilk askerî-siyasi blok ortaya çıkmıştır. Örgütün kuruluş anlaşmasına göre, taraflar başka bir askerî birliğe üye olamayacak, birbirlerine yönelik herhangi bir operasyona da katılamayacaklardır. Örgüte üye ülkelerden birine yapılan saldırı, bütün üyelere yapılmış sayılacaktır.

Özbekistan, yüzünü Batı’dan çevirerek tekrar Moskova yanlısı politika izlemeye başladığında örgüte yeniden (2006) üye olmuştur. Özbekistan, örgüte üye olurken taraflar “renkli devrimleri” bastırma amaçlı özel kuvvetlerin oluşturulması konusunu dahi ele almışlardır. 2009 yılında ise örgüte bağlı Kolektif Operatif Harekat Birliği oluşturulmuştur. 4.000 askerden oluşan birlik, Kırgızistan’daki Rus üssünü de kullanmaktadır.

Haziran 2010’da Kırgızistan’daki gösteriler artınca ve Kırgız-Özbek çatışması başlayınca Kırgızistan Cumhurbaşkanı Roza Otunbayeva’nın isteği üzerine KGAÖ, yeni kurulan birliği Kırgızistan’a gönderme konusunu görüşmüştür. Daha önce eski cumhurbaşkanı Kurmanbek Bakiyev de böyle bir istekte bulunmuş, ancak örgüt bu talebe olumsuz cevap vermişti. Hatta bundan dolayı mevcut rejimleri destekleyen Beyaz Rusya Cumhurbaşkanı Aleksandr Lukoşenko, örgütü sert bir eleştiriye tabi tutmuştur.

³⁵ KGAÖ ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. V. D. Nikolayenko, *Organizatsiya Dogovora O Kollektivnoy Bezopasnosti*, Moskova 2004.

Haziran 2010'da da KGAÖ, birliklerini Kırgızistan'a gönderme cesaretinde bulunamamış, yalnızca Kırgızistan'da istikrarın sağlanması sürecine aktif olarak katılmıştır.

Kırgızistan'daki olaylar sırasında KGAÖ'nün bu ülkeye birliğini göndermemesi, örgütün "var olma" amacının sorgulanmaya başlanmasına neden olmuştur. Nitekim kuruluşundan itibaren örgüt, hiçbir askerî operasyona katılmamıştır. Buna rağmen örgütün yine de Kremlin'in Orta Asya siyaseti açısından önemli rol oynadığını söyleyebiliriz. Bu örgüt sayesinde Moskova, bölge ülkeleriyle entegrasyon süreçlerini arttırmak ve bölgedeki askerî varlığını pekiştirmek istemektedir. Orta Asya ülkelerinin renkli devrim ve bu devrimleri destekleyen ülkeleri bir tehdit olarak algılamaları, Rusya'nın işini kolaylaştırmaktadır. ŞİÖ'den farklı olarak Çin gibi önemli bir rakibin bu örgütte olmaması da Rusya'nın işini hem kolaylaştırmakta, hem de örgütün önümüzdeki dönemde daha aktif olabileceğine işaret etmektedir. KGAÖ'nün yanı sıra ŞİÖ çatısı altında tarafların gerçekleştirdikleri askerî tatbikatlar ile Rusya'nın bölgede sahip olduğu askerî üsler göz önünde bulundurulduğunda Moskova'nın özellikle son dönemde bölgedeki askerî varlığını pekiştirdiğini söyleyebiliriz.

M. BÖLÜM

RUSYA'NIN ORTA ASYA POLİTİKALARI

*““Bize dışarıdan geldiğinde bu yatırım
ve globalleşme oluyor, biz gitmeyi planladığımızda
bu Rus şirketlerinin yayılması oluyor.”*

*Vladimir Putin**

* “Президент РФ Возмущен Заявлениями Евросоюза”, 27 Nisan 2006,
<http://www.rusnovosti.ru/news/?/20060427/16/12750>

RUSYA'NIN ORTA ASYA ÜLKELERİYLE GELİŞTİRDİĞİ
EKONOMİK İLİŞKİLER

- › Enerji
- › Ticarî İlişkiler ve Gümrük Birliği
- › Avrasya Ekonomi Topluluğu

RUSYA’NIN ORTA ASYA ÜLKELERİYLE GELİŞTİRDİĞİ EKONOMİK İLİŞKİLER

A) ENERJİ

Bağımsızlıklarını kazandıktan sonra enerji kaynaklarına sahip olan Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan, bu kaynaklar sayesinde çok kısa sürede ekonomilerini geliştirmeyi ve bölgede önemli bir oyuncu hâline gelmeyi planlamışlardır. Bunun için de en başta ellerindeki enerji kaynaklarını dünya pazarlarına ulaştırmaları gerekiyordu. Ancak, bu ülkelerin enerji kaynaklarını dünya pazarlarına ulaştıracak boru hatlarına ve alt yapıya sahip olmamaları, konuyla ilgili yaptıkları planların ertelenmesine neden olmuştur. SSCB zamanında Moskova, Orta Asya’ya daha çok tarım bölgesi olarak bakmış ve buradaki enerji kaynaklarına fazla önem vermemiştir. Bundan dolayıdır ki, Orta Asya ülkeleri çıkarttıkları kaynakların bir kısmını kendi ihtiyaçları için kullanmış, geriye kalanı da Rus boru hatlarına aktarılmıştır. Dünyaya ihracat için bu ülkelerden boru hatları inşa edilmemiştir.

SSCB’nin parçalanmasıyla durum değişmiştir. Orta Asya ülkeleri, enerji kaynaklarını dünya pazarına ulaştırmak için çeşitli projeler üzerinde çalışmaya başlamışlardır. Moskova ise bu projelere baştan beri karşı çıkmış, ayrıca kendi boru hatlarından da bu ülkelerin petrol ve gaz ihracatını sınırlandırmıştır. Moskova, bu ülkelerin çeşitli projeler üzerinde çalışmaya devam etmeleri üzerine, transit parasından da mahrum kalacağı düşüncesiyle, sınırlı şekilde de olsa boru hatlarını Türkmenistan ve Kazakistan’a

SSCB zamanında Moskova, Orta Asya’ya daha çok tarım bölgesi olarak bakmış ve buradaki enerji kaynaklarına fazla önem vermemiştir. Orta Asya ülkeleri çıkarttıkları kaynakların bir kısmını kendi ihtiyaçları için kullanmış, geriye kalanı da Rus boru hatlarına aktarılmıştır.

açmıştır. Nitekim bugün Türkmenistan, Ukrayna’ya gaz ihracatı yaparken, Kazakistan da Atırau-Samara boru hattı aracılığıyla petrolünü Doğu ve Batı Avrupa ülkelerine ihraç etmektedir. Kazakistan’ın Atırau şehri ile Rusya’nın Samara şehrini birbirine bağlayan 697 kilometre uzunluğundaki bu hat sayesinde Kazakistan yılda 15.2 milyon ton petrol ihraç etmektedir. 2009 yılında taraflar bu miktarın 25 milyon tona çıkarılması konusunda anlaşmaya varmışlardır. Yine Tengiz-Novorossiysk petrol boru hattından ihraç edilen petrol miktarının da 2014’te 67 milyon tona çıkarılması planlanmaktadır.

Ancak bu boru hatları yeterli olmadığı gibi, Kazakistan’ı tamamen Rusya’ya bağımlı kılmaktadır. Bundan dolayıdır ki, Rusya’nın baskısına rağmen Kazakistan, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattına da katılmaya karar vermiştir. Kazakistan’ın bu projeye katılımı hiç şüphesiz, Kazakistan’ın daha bağımsız hareket etmesini sağlayacaktır.

Kazak petrolü, Rus boru hatları sayesinde dünya pazarına ulaşırken, gaz alanında Rusya - Kazakistan işbirliği daha farklı boyutta gelişmektedir. Daha 2002 yılında Rus enerji devi Gazprom ile Kazakistan'ın enerji şirketi KazMunayGaz, ortak enerji şirketini (KasRosGaz) kurmuşlardır. Bu şirket Kazakistan içerisinde faaliyet gösterdiği gibi, yurtdışına gaz da ihraç etmektedir. Rus Gazprom şirketi, Kazakistan'dan yılda yaklaşık 8 milyar metre küp gaz satın almaktadır. 2009 yılından itibaren Gazprom, Kazak gazını Avrupa fiyatlarından satın almaktadır. Türkmen ve Özbek gazını da Gazprom, Kazakistan üzerinden almakta ve bin metre küp için 1.7 dolar transit parası ödemektedir.³⁶ Yine Rusya ile Kazakistan arasında Rus Atom Şirketi'nin Kazakistan'da nükleer santral inşaatı konusunda görüşmeler yapılmaktadır. Ayrıca taraflar Kazak uranyumunun Rusya'da zenginleştirilmesi konusunda anlaşmaya varmışlardır (2010). Böylece Rusya ile Kazakistan'ın enerji alanında çok yönlü işbirliği içerisinde oldukları görülmektedir. Rusya'nın enerji alanında sıkı işbirliği içerisinde olduğu bir başka ülke Türkmenistan'dır.

2003 yılında Rusya ile Türkmenistan 25 yıl süreliğine bir doğal gaz anlaşması imzalamışlardır. 2008 yılında Rusya Türkmenistan'dan yaklaşık 42.3 milyar metre küp gaz ihraç etmiştir (Aynı yıl Özbekistan'dan 14.2 milyar metre küp, Kazakistan'dan 9.6 milyar metre küp gaz alınmıştır). Gazprom, Türkmenistan'dan aldığı bu ucuz gazı, Rus iç pazarı için

kullanırken, Rusya'daki rezervleri dünyanın dört bir tarafına ihraç etmektedir. 2009 yılında ekonomik krize bağlı olarak ve Nisan 2009'da Orta Asya – Merkez (Rusya) boru hattındaki kaza nedeniyle Orta Asya'dan alınan toplam gaz miktarında düşüş yaşanmıştır (Toplam 37.3 milyar metre küp alınmıştır). 2010 yılında bu miktar 40 milyar metre küpün üzerine çıkmış, 2011'den başlayarak gaz talebinin eski seviyesine yükselmesiyle de Gazprom'un Orta Asya'dan aldığı gaz miktarının 2008 seviyesinin üzerine çıkması beklenmektedir.³⁷

Vladimir Putin'in Mayıs 2007'de gerçekleştirdiği Orta Asya ziyareti sırasında Kazakistan ve Türkmenistan ile enerji alanında anlaşma imzalaması bu beklentiye haklı

³⁶ "İtogi Vizita Medvedeva v Kazakistan", 8 Eylül 2010, http://www.pukmedia.com/russi/index.php?option=com_content&view=article&id=5653:2010-09-08-08-09-05

³⁷ Alexander Medvedev, "Gazprom ve Orta Asya: Geleneksel ve Uzun Vadeli Ortaklık", *Zaman*, 28 Ocak 2010.

çıkarmaktadır. Taraflar arasında imzalanan anlaşmaya göre, Türkmen gazı Kazakistan ve Rusya üzerinden Avrupa'ya ulaştırılacaktır. Prikaspiyskiy (Hazar Yanı) adı verilen boru hattı, Türkmenistan ile Kazakistan topraklarından geçecek ve daha sonra bu boru hattı 1967 yılında inşa edilen Orta Asya – Merkez (Rusya) boru hattına bağlanacaktır (Uzunluğu toplam 1700 kilometreye ulaşacaktır). Boru hattının kapasitesi ise yıllık 30-40 milyar metre küp gazın ihracatına imkân tanıyacaktır.

Bununla birlikte Türkmenistan enerji alanında işbirliği yaptığı ülkeleri arttırma çabası içerisinde. Nisan 2006'da Çin ile Türkmenistan, Türkmen gazının Çin'e ihracatını öngören bir anlaşma imzalamış ve 2009 yılının sonunda Türkmenistan-Özbekistan-Kazakistan-Çin boru hattı faaliyete geçmiştir. Ayrıca Afganistan üzerinden Pakistan ve Hindistan'a uzanan boru hatlarının inşası konusu da uzun süreden beri gündemi işgal etmektedir.³⁸

Türkmenistan, Batı'nın ortaya attığı ve Rusya'nın devre dışı bırakılarak Orta Asya'daki enerji kaynaklarını Avrupa'ya ihraç etmeyi öngören projelere de sıcak bakmaktadır. Avrupa ülkelerinin doğrudan Orta Asya ülkeleriyle enerji alanında işbirliği geliştirmeleri, hiç şüphesiz iki tarafın da çıkarına olacaktır. Orta Asya ülkeleri böylece kendi enerji kaynaklarını dış pazara ulaştırma konusunda Rusya'ya olan bağımlılıktan kurtulmak isterken, Avrupa ülkeleri de Rus gazına olan bağımlılık oranını azaltmak istemektedirler. Ancak Orta Asya ülkeleriyle AB ve ABD yetkilileri arasında bu konu uzun süreden beri görüşülse de tarafların ileri sürdükleri projeleri hayata geçirme konusunda pek başarılı olamadıklarını söylemek mümkündür. Bunun sebeplerini ise ABD ile AB'nin özellikle "demokratikleşme" konusunda Orta Asya'daki rejimlerle bir takım sorunlar yaşamaları, Hazar'ın statüsünün çözülememesi, inşa etmek istedikleri boru hatlarını (Trans Hazar, Nabucco) dolduracak gaz ve petrol bulamamaları, bu projelere ve ayrıca bölge ülkelerinin ekonomilerine yeterince maddi destek göstermemeleri şeklinde özetleyebiliriz. Bundan dolayı Orta Asya ülkeleri, alternatif arayışında bulunmalarına rağmen kendilerine siyasi ve ekonomik alanlarda destek veren, ülkelerinin enerji alanlarına yatırımda bulunan, gaz ve petrol ihracatı için müsait bir alt yapıya sahip olan Rusya ile işbirliklerini arttırarak devam ettirmektedirler.

Rusya, enerji alanında Özbekistan ile de yakın işbirliği içerisinde. Özbekistan'ın Batı ile arasını bozmasından sonra Rusya-Özbekistan yakınlaşması, kendisini enerji alanında da göstermiştir. Rusya ile Özbekistan arasında imzalanan anlaşmaya göre, Özbekistan'daki Şahpahtı ve diğer doğalgaz yatakları 15 yılına Rusya'ya kiraya verilmektedir. Yine Rus petrol şirketi Lukoyl, Özbekistan'da petrol arama ve çıkarma işlemlerine katılmaktadır.³⁹ Böylece Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan'ın enerji kaynaklarını dünya pazarlarına ulaştırma konusundaki Rusya'ya olan bağımlılıklarının

³⁸ Natalya Grib-Mihail Zıgary, "Kalif na Gaz", *Kommersant*, 22 Aralık 2006.

³⁹ Svetlana Gamova-Viktoria Panfilova, "Karimov Gotov Menyatysya", *Nezavisimaya Gazeta*, 22 Mayıs 2006.

devam edeceği tahmin edilmektedir. Enerji kaynaklarına sahip olmayan Kırgızistan ile Tacikistan’a ise Rus petrol, gaz ve elektriğini ihraç etmeye devam edecektir.

Netice itibariyle Rusya’nın enerji alanında da bölgede güçlü bir konumda olduğunu ve önümüzdeki yıllarda da Avrasya coğrafyasında enerji alanında kurduğu hâkimiyetinin devam edeceğini söyleyebiliriz.

B) TİCARÎ İLİŞKİLER VE GÜMRÜK BİRLİĞİ

Ticaret alanında da Orta Asya ülkeleri önceliği Rusya’ya tanımaktadırlar. Rusya’nın Orta Asya’daki en büyük ticaret ortağı, Kazakistan’dır. Rusya, Kazakistan ve Beyaz Rusya’yı içeren Gümrük Birliği’nin kurulmasının bunda önemli etkisi vardır. 6 Ekim 2007’de Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan yetkilileri, Gümrük Birliği’nin kuruluşunu kararlaştırmış ve Temmuz 2010 tarihinden itibaren Gümrük Birliği, yürürlüğe girmiştir. Bu uygulamanın 2015 yılına kadar Rusya’ya 400 milyar dolar, Kazakistan ile Beyaz Rusya’ya da 16’şar milyar dolar gelir getirmesi beklenmektedir. 2010 yılında Astana’da yapılan Avrasya Ekonomi Topluluğu Zirvesi’nde Tacikistan ile Kırgızistan liderleri de birliğe katılma konusunu tartıştıklarını bildirmişlerdir. Yine Ukrayna’nın da Gümrük Birliği’ne dâhil olması gündeme gelmiştir. Önümüzdeki dönemde birliğin sınırlarının genişleyeceği şüphe uyandırmamaktadır. Zira birlik üyeleri şimdiden bu uygulamadan büyük kâr elde etmekte ve bu hususun bölgenin diğer ülkelerinin dikkatlerinden kaçması düşünülemez.

BDT ülkeleri arasında Kazakistan, Ukrayna ve Beyaz Rusya’dan sonra üçüncü, Orta Asya ülkeleri arasında birinci olarak Rusya’nın en büyük ticaret ortağıdır.

BDT ülkeleri arasında Kazakistan, Ukrayna ve Beyaz Rusya’dan sonra üçüncü, Orta Asya ülkeleri arasında birinci olarak Rusya’nın en büyük ticaret ortağıdır. 2008 yılında Rusya ile Kazakistan arasındaki ticaret hacmi 20 milyar dolarken, 2009 krizi, aralarındaki ticaret hacminin 13 milyar dolar seviyesine kadar azalmasına neden olmuştur.⁴⁰ Ancak iki ülkenin de ekonomik krizi hızlı atlatmaları ve Gümrük Birliği’nin hayata geçmesi, iki ülke arasındaki ticaret hacminin artmasını sağlamıştır. Nitekim 2010 yılında Gümrük Birliği çerçevesinde iki ülke arasındaki ticaret hacmi yüzde 6.8 oranında artmıştır. Enerji başlığı altında incelediğimiz bölümden de anlaşılacağı üzere enerji kaynakları ile çeşitli madenler, bu ticaret hacminin temelini oluşturmaktadır. Ayrıca taraflar, uzay, askerî teknoloji, atom enerjisi gibi alanlarda da işbirliği içerisindeyler. Özellikle Baykonur uzay üssü, taraflar arasındaki işbirliğinin gelişmesini hızlandırmıştır. Günümüzde Kazakistan’da çeşitli alanlarda üç

⁴⁰ “İtogi Vizita Medvedeva v Kazakistan”, 8 Eylül 2010, http://www.pukmedia.com/russi/index.php?option=com_content&view=article&id=5653:2010-09-08-09-05

bine yakın Rus şirketi bulunmaktadır. Kazakistan ile özellikle bu ülkeye sınırı olan Rus illeri ile Rusya Federasyonu'na bağlı Tataristan ve Başkurdistan cumhuriyetleri arasındaki ticarî ilişkiler ön plana çıkmaktadır.

Rusya'nın Orta Asya'daki ikinci en büyük ticarî ortağı Özbekistan'dır. Özellikle Özbekistan'daki renkli devrim denemesinden sonra Kerimov'un Moskova'yla yakınlaşması, iki ülke arasındaki işbirliği alanını da genişletmiş ve 2010 yılında Rusya ile Özbekistan arasındaki ticaret hacmi yaklaşık iki kat artarak 5 milyar dolar seviyesini geçmiştir. Aynen Kazakistan ile münasebetlerde olduğu gibi Rusya-Özbekistan ticaretinde de enerji kaynakları önemli bir paya sahiptir. 2009-2010 yıllarında Gazprom, Özbekistan'dan toplam 30 milyar metre küp gaz satın almıştır. Rus enerji şirketi Lukoyl da Özbekistan'da aktif faaliyette bulunmakta, iki proje çerçevesinde bu ülkedeki yataklardan gaz çıkarmaktadır. Lukoyl'dan başka Özbekistan'da yaklaşık 800 Rus şirketi daha çalışmaktadır.⁴¹ Yine Rusya-Özbekistan ticaretinde makine yapımı ürünler de önemli bir yere sahiptir. 2010 yılında Özbekistan, Rusya'ya 74 bin motorlu araç satmıştır.⁴²

HARİTA 3: Rusya ile Orta Asya'yı Bağlayan ve Taraflar Arasındaki Ticarete Tercih Edilen Demiryolları İle Karayolları Haritası⁴³

⁴¹ Viktoriya Panfilova, "Taşkent Zabil o Dolge, a Moskva ne Napomnila", *Nezavisimaya Gazeta*, 22 Nisan 2010.

⁴² Luiza Mahmudova, "Torgovlya Uzbekistan I Rossii Previsila 5 Milliardov", 10 Şubat 2011, www.gazeta.uz

⁴³ Bu harita <http://www.rw.kz> adlı internet sitesinden alınmıştır.

Rusya-Özbekistan ticari münasebetleri son iki yılda daha hızlı gelişmeye başlasa da Özbekistan'ın Rusya'ya olan 700 milyon dolar tutarındaki borcu, bu münasebetlere gölge düşürmektedir. Bu borç daha 90'lı yılların başında oluşmuştur. O tarihte Özbekistan aynen diğer eski Sovyet cumhuriyetleri gibi Ruble kullanımını bırakmış ve Rus teknolojisi ile diğer ürünleri, taksitle almıştır. Günümüzde Özbekistan, Rusya'dan bu borcu aynen Afganistan, Moğolistan, Irak gibi ülkelere yaptığı gibi silmesini istemektedir. Ancak Rus yetkililer, eski Sovyet cumhuriyeti Özbekistan'a karşı çok cömert davranmaya yanaşmamakta ve sürekli bu konuyu ikili görüşmelerde gündeme getirmektedir. Hiç şüphesiz Moskova'nın bu borcu karşılıksız silmek istemediğini ve Özbekistan'ın Rusya'nın bölgedeki entegrasyon projelerine daha aktif katılmasını sağlama çerçevesinde bir baskı aracı olarak kullanacağını tahmin edebiliriz. Söz konusu borç meselesi ayrıca Özbekistan'a Rus yatırımlarının yapılması ile yeni kredilerin açılmasını da engellemekte, dolayısıyla Rusya-Özbekistan ekonomik münasebetlerini olumsuz etkilemektedir.

Kazakistan ile Özbekistan'dan sonra Rusya'nın bölgedeki diğer önemli ticari ortağı Türkmenistan'dır. Rusya ile Türkmenistan arasındaki gerek siyasi, gerekse ekonomik ve ticari münasebetler özellikle son yıllarda ivme kazanmıştır. Enerji başlığı altında ele aldığımız bölümde de belirttiğimiz gibi, Rusya ile Türkmenistan arasındaki işbirliği alanını enerji kaynakları oluşturmaktadır. Nitekim artan ticaret hacminde de enerji kaynaklarının payı büyüktür. Türkmenistan'da iktidarın değişimi ile başlayan dışa açılma siyaseti de hiç şüphesiz Rusya ile olan ticari münasebetleri doğrudan etkilemektedir. 2011 yılı içerisinde Türkmenistan'da Rusya Ticaret Odası ve temsilciliklerinin açılması beklenmektedir. Bu husus hiç şüphesiz enerji alanı dışında da Rus-Türkmen ekonomik münasebetlerinin gelişimini sağlayacaktır. Son dönemde Türkmenistan'da faaliyet gösteren Rus şirketlerinin sayısında da artış gözlemlenmektedir. 2010 yılı itibariyle Türkmenistan'da 147 Rus şirketinin kaydı bulunmaktadır. Bu şirketlerin başında Gazprom, Stroytransgaz, İtera, Zarubejnefti ve KAMAZ gibi dünyaca ünlü Rus şirketleri gelmektedir.

Son dönemde iki ülke arasındaki ekonomik münasebetlerin gelişmesinde Türkmenistan'ın Rusya'dan KAMAZ marka kamyonlar satın almaya başlaması, Rusya'nın MTS (Mobil Telefon) şirketinin Türkmenistan'daki faaliyetlerini arttırması, Rusya'nın Siloviye Maşini adlı şirketinin Mari Elektrik Santrali'nin yenilemesi, Moskova-Aşkabat uçak seferlerinin arttırılması gibi gelişmeler⁴⁴ de etkili olmuştur. Gurbanguli Berdimuhammedov'un dışa

⁴⁴ G. Turan-A. Dinç, "Enerji Sektörü Bağlamında Türkmenistan-Rusya Ekonomik İlişkilerinin Geleceği", *Rusya Çalışmaları. Stratejik Araştırmalar-2*, TASAM Yayınları, İstanbul 20009, s. 130.

açılma siyasetinin devam etmesinin yanı sıra Türkmenistan'da Rusya Ticaret Odası'nın açılması ve 2011 yılında iki ülkenin işadamları forumu çerçevesinde buluşmaya başlamaları gibi gelişmeler, önümüzdeki yıllarda da Rusya-Türkmenistan ticari ilişkilerinin gelişmeye devam edeceğine işaret etmektedir.

Rusya'nın Orta Asya'nın diğer iki ülkesi olan Kırgızistan ve Tacikistan ile ticari münasebetleri, diğer ülkelerle olan münasebetlere kıyasla daha düşük seviyede gelişmektedir. Bunun en önemli nedeni, Kırgızistan ile Tacikistan'ın hem siyasi hem de ekonomik açıdan büyük sorunlar yaşamalarıdır. Ancak yine de Rusya, bu iki ülkenin de en büyük ticaret ortağıdır. Rusya ile Kırgızistan arasındaki ticaret hacmi 2010 yılında 1.4 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. İki ülke arasındaki ticaret hacmi çok fazla olmamasına rağmen bu alandaki münasebetlerin özelliği, Rusya'nın Kırgızistan'a gerek krediler açması, gerekse de maddi destekte bulunması ve bu ülkeye fazlaca yatırımlarda bulunmasıdır. Rusya'nın bu alandaki desteği hiç şüphesiz karşılıksız kalmamaktadır. Kırgızistan, Rusya'nın bu siyasetine siyasi konularda verdiği tavizler, Moskova'nın önem verdiği bölgedeki entegrasyon süreçlerine katılım ve Kırgızistan'daki stratejik müesseselerin Rusya'ya devri ile karşılık vermektedir. Mart 2011'de ise Kırgız Hükümeti, Rus enerji devi Gazprom'a ülkenin en önemli enerji şirketi Kırgızgaz'ın hisselerinin yüzde 75'ini satın alması için teklifte bulunmuştur. Dolayısıyla Kırgızgaz'ın yakın zamanda Gazprom'un kontrolüne geçeceğini şimdiden söylemek mümkündür. Gazpromneft-AeroKırgızistan adlı ortak Rus-Kırgız şirketi de ülkede başarıyla faaliyet göstermektedir. Bu şirket, Amerikan transit taşıma merkezi de dâhil olmak üzere ülkedeki bütün havaalanlarının yakıt ihtiyacını karşılamaktadır. Yine Kırgızistan, savunma sanayisi alanında faaliyet gösteren Dastan şirketini Ruslara satmıştır. Bundan sonraki süreçte de Kırgızistan'ın stratejik öneme sahip enerji ve askerî alanında faaliyet gösteren önemli şirketlerini Rusya'ya devretmeye devam edeceğini tahmin edebiliriz. Kırgızistan'ın istikrara kavuşmasıyla Gümrük Birliği'ne üyeliği de kimseyi şaşırtmayacaktır. Dolayısıyla her ne kadar yeni iktidar, çok yönlü dış ve ekonomik politika izlemeye çalışsa da önümüzdeki yıllarda Rusya'nın Kırgızistan'da ekonomik alanda da etkisini arttırmasına kesin gözüyle bakılmaktadır.

Benzer durum Rusya-Tacikistan münasebetlerinde de yaşanmaktadır. 2000'li yılların başında çok düşük seviyede olan Rusya-Tacikistan arasındaki ticaret hacmi, 2010 yılında 3.8 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. 2007 yılında Rusya, Tacikistan'ın en önemli ticari ortağı hâline gelmiştir. Rusya'nın Tacikistan'ın dış ticaretindeki payı % 25 oranındadır. Rusya Tacikistan'a petrol ürünleri, kereste, teknik araçlar ve siyah madenler ihraç etmekte, Tacikistan'dan da pamuk ve sebze-meyve ithal etmektedir. Son yıllarda hızla artan ticaret hacminde 2005 yılında Tacikistan'da açılan Rusya Ticaret Odası'nın da katkısı büyüktür. Yine Gazprom, Megafon ve İnter RAO şirketlerinin de Tacikistan'da temsilcilikleri bulunmaktadır.⁴⁵

⁴⁵ Rusya-Tacikistan ekonomik münasebetleri için bkz. Tacikistan'daki Rus Ticaret Odası'nın internet sitesi: <http://www.rustrade.tj>

Tacikistan'a en fazla yatırımda bulunan ülke de Rusya'dır. 2005-2010 yılları arasında Rus şirketi İnter RAO, Tacikistan'da Sangtudinskiy Elektrik Santralini, Rusal adlı Rus şirketi ise beş yıldızlı Hayat Hoteli ile Business Center inşa etmişlerdir. Gazprom şirketi de Tacikistan'da jeolojik araştırmalarda bulunmaktadır. Günümüzde Tacikistan'da Rus sermayesi ile kurulan ve faaliyet gösteren 25 şirket bulunmaktadır.

Genel olarak Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarının 20. yıldönümünde Rusya, ekonomik alanda Orta Asya'ya tam olarak dönmüş bulunmaktadır. Rusya, bölgedeki bütün ülkelerin en büyük ticari ortağı hâline gelmiştir. Bu ülkelerle ekonomi alanında da entegrasyon sürecini başarıyla hayata geçirmekte, stratejik mahiyetteki müesseseleri ele geçirmektedir. Moskova, ekonomik olarak bölgedeki en önemli rakibi olan Çin'i de geride bırakmış görülmektedir. Gümrük Birliği'nin yanı sıra Rusya'nın bölge ülkeleriyle ilişkilerinde Avrasya Ekonomi Topluluğu da önemli rol oynamaktadır.

TABLO 2: Rusya'nın Orta Asya Ülkeleriyle Ticaret Hacmi

Ülkeler	2006 milyon dolar	2010 milyon dolar
Kazakistan	13.000	15.000
Kırgızistan	754	1.400
Tacikistan	502	3.800
Türkmenistan	307*	1.000 7.000 (enerji kaynakları dahil)
Özbekistan	2.375	5.000

* Bu rakamda enerji kaynakları ticaret hacmine dahil edilmemiştir.

C) AVRASYA EKONOMİ TOPLULUĞU

Rusya, Beyaz Rusya, Tacikistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'ın yer aldığı Avrasya Ekonomi Topluluğu'nun amacı, ortak gümrük birliğini kurmak, ortak dış ekonomik siyaseti belirlemektir. Rusya için böyle bir entegrasyon sürecinin önemi, Orta Asya ve genel olarak BDT coğrafyasında jeopolitik etkisini artırmasıdır. BDT'nin her geçen gün işlevselliğini kaybetmesi, Rusya ile Ukrayna'nın ortak ekonomik alanı oluşturma çabalarının başarısız olması ve Rusya ile Beyaz Rusya'nın da bir türlü Birlik Devleti'ni hayata geçiremedikleri bu dönemde Avrasya Ekonomi Topluluğu, Rusya'nın entegrasyon süreçlerini artırma çerçevesinde yeni bir şanstır.

HARİTA 4: Avrasya Ekonomi Topluluğu'na Üye Ülkeler

■ Üye ülkeler ■ Gözlemci ülkeler

Her ne kadar ortak gümrük birliğinin kurulması ve ortak fiyat kontrolünün sağlanmasının uzun zaman alacağı gibi görünse de, Özbekistan'ın da bu birliğe katılması ve Rusya ile Kazakistan'ın üye ülkelere kredi açacak Avrasya Bankası'nı kurmaları, Avrasya Ekonomi Topluluğu'nun önümüzdeki yıllarda canlanacağını göstermektedir.⁴⁶ Rusya'nın Kazakistan ve Beyaz Rusya ile Gümrük Birliği'ni hayata geçirmeleri, Tacikistan ile Kırgızistan'ın da bu birliğe üye olmak istemeleri, 2002 yılından itibaren Moldova ile Ukrayna'nın, 2003 yılından itibaren ise Ermenistan'ın örgüte gözlemci statüde katılmaları, örgütün potansiyelini daha da arttırmıştır.

⁴⁶ Natalya Melikova-Konstantin Sardovskiy, "Karimov Rasplatilsya Po Scetam", *Nezavisimaya Gazeta*, 26 Ocak 2006.

RUSYA'NIN ORTA ASYA POLİTİKALARI

BÖLÜM

*“Kırgızistan’da yalnızca Kırgızlara itaat etmeye hazır
olan milli azınlıklar yaşamaya devam edebilecektir...”*

*Ata Yurt Partisi Başkanı Kamçibek Taşiyev**

* Vladimir Farafanov, “Kırgızistan: İtogi Lojnogo Patriotizma”.
<http://www.paruskg.info/2011/04/13/42391>

RUSYA'NIN ORTA ASYA POLİTİKASININ ÖNEMLİ BOYUTU:
ORTA ASYA'DAKİ RUSLAR

- ↳ Kazakistan
- ↳ Kırgızistan
- ↳ Özbekistan
- ↳ Tacikistan
- ↳ Türkmenistan

RUSYA’NIN ORTA ASYA POLİTİKASININ ÖNEMLİ BOYUTU: ORTA ASYA’DAKİ RUSLAR

SSCB’nin kuruluşu, Rus yayılcılık sürecinin son safhası olmuştur. Baltık ülkelerinin ele geçirilmesiyle son halini alan SSCB’de Çarlık dönemindeki Ruslaştırma politikasının yerini Sovyetleştirme politikası almıştır. Bu politika doğrultusunda, Sovyetler Birliği’ni oluşturan cumhuriyetlerde Rus dilinde eğitim veren okullar açılmış, yerel alfabeler Kiril alfabesine göre düzenlenmiş ve çeşitli meslek gruplarından Ruslar değişik bölgelere gönderilerek politikanın sürekliliğinin sağlanmasına çalışılmıştır. Ancak, 15 cumhuriyetten oluşan SSCB’nin dağılmasıyla birlikte Moskova’nın “Sovyetleştirme” politikasında bir araç olarak kullanılan Ruslar, 14 cumhuriyet içinde azınlık statüsüne düşmüştür.

SSCB’nin yıkılışıyla bağımsızlıklarını kazanan cumhuriyetlerin toplam nüfusunun % 18’ini Ruslar oluştuyordu. 1991 yılının sonunda Rusya Federasyonu sınırlarının dışında kalan 25 milyon Rustan 9.5 milyonu Orta Asya’da yaşıyordu. 1990’lı yılların başında cumhuriyetlerdeki Rus nüfusunun oranlarına göre bu cumhuriyetleri üç ana gruba ayırmak mümkündür. İlk gruba Kazakistan, Letonya ve Estonya dâhil olup, bu cumhuriyetlerdeki Rus nüfusu yaklaşık yüzde 30 civarındaydı. Yani söz konusu cumhuriyetlerde yerli halk ile Ruslardan başka diğer etnik grupların da yaşadığı göz önünde bulundurulursa, bu ülkelerdeki Rusları sayıca “azınlık” olarak nitelendirmek belki de yanlış olacaktır. İkinci gruba, başta Kırgızistan ve Ukrayna olmak üzere toplam nüfusun yüzde 10 ila yüzde 20’sini Rus azınlıklarının oluşturduğu ülkeler dâhil olmaktadır. Üçüncü gruba ise Rus nüfusunun yüzde 10’un altında olduğu ülkeler girmektedir.⁴⁷

A) KAZAKİSTAN

2.7 milyon kilometre karelik alana yayılan Kazakistan, SSCB cumhuriyetleri arasında Rusya Federasyonu’ndan sonra ikinci en büyük cumhuriyet idi. Rusların bölgeye gelişi XVIII. yüzyılın ikinci yarısında başlasa da, asıl göçler SSCB zamanında gerçekleşmiş ve Kazakistan’a Rusya ve diğer SSCB cumhuriyetlerinden toplam 6,2 milyon kişi göç

⁴⁷ İ. O. Vendina, “Russkiye v Stranah Byvşego SSSR”, 29 Ocak 2006, <http://www.rustrana.ru>

et(tiril)miştir.⁴⁸ Ancak daha 1990'lı yılların sonunda tersine bir süreç ortaya çıkmış ve Kazak olmayanlar Kazakistan'ı terk etmeye başlamışlardır. 1990-1997 yılları arasında 1.2 milyon (nüfusun % 14'ü) Rus, Kazakistan'ı terk etmiştir. Bu süreçte, Rusçanın resmî yazışmalardan çıkarılması ve yerini Kazakçanın alması, işsizlik başta olmak üzere, Kazak dilini yeterince bilmeyen Rusların çeşitli sorunlarla karşılaşmaları ve Kazakların Rusların bulunduğu makamlara yerleştirilmeleri etkili olmuştur.⁴⁹ Bununla birlikte, nüfus kaybettiğini anlayan hükümet bu konudaki politikasını yumuşatmak zorunda kalmıştır. Nitekim nüfusun yaklaşık % 23'ünü Rusların oluşturduğu Kazakistan'da azınlıkların hakları artık büyük ölçüde devlet tarafından korunmaktadır. Kazakça resmî dil olarak kabul edilirken, Rusçanın kullanımına da ciddi bir kısıtlama getirilmemektedir. Kazakistan'daki okullarda eğitim Rusça ve Kazakça yapılmaktadır. Kazakistan'ın kuzey bölgelerinde ise Rusların nüfusu o kadar fazladır ki, bu bölgeler kendiliğinden Sibirya'nın güneyi ile birleşmektedir. Bu husus Kazakistan için tehlike arz etmektedir. Zira Kazakistan'da Rus azınlıkların hakları sınırlandırıldığı takdirde, bu bölgede ayrılıkçı hareketlerin başlama ihtimali yüksektir. Vladimir Putin'in 2002 yılında yurt dışındaki Rusların Rusya'ya dönebileceklerini ve kendilerine yerleşme konusunda yardım edileceğini ilan etmiş olmasına karşın, Kazakistan'dan dönen Rusların sayısı diğer cumhuriyetlere göre fazla olmamıştır. Zira, yeni dönemde Ruslar Kazakistan'da büyük sorunlar yaşamadıkları gibi, Kazakistan, ekonomik olarak her geçen gün gelişmekte ve 90'lı yılların başında yaşanan işsizlik ve hayat standartlarının düşük olması gibi sorunları büyük ölçüde çözmüş bulunmaktadır. Diğer taraftan Kazakistan'daki Rus nüfusunun yaş ortalamasının yüksek (49), doğum oranının düşük olması nedeniyle 2020 yılında Rus nüfusunun cumhuriyetteki oranının % 10'a kadar düşeceği tahmin edilmektedir.

B) KIRGIZİSTAN

Rusların Kırgızistan'a ilk göçleri daha 1867-1897 yılları arasında olmuştur. Çarlık Hükümeti'nin ana hedefi, yeni ele geçirilen toprakları siyasi ve askerî açıdan merkeze bağlamak olmuştur. Rus Hükümeti buraya yerleşen Rus köylülerine imtiyazlar

⁴⁸ Viktoriya Panfilova, "Kak Jivötsya Russkim v Tsentralnoy Aziyi", 30 Haziran 2006, <http://www.apn.kz/publications/article4480.htm>

⁴⁹ A.g.e.

taniyacağını ilan etmiştir.⁵⁰ Göçlerin ikinci dalgası ise II. Dünya Savaşı sırasında gerçekleşmiştir. Rusya ve Ukrayna'daki birçok sanayi müessesesi Kırgızistan'a nakledilmiştir. Gelen fabrika işçileri ise savaş sonrası da burada kalmışlardır.

Bununla birlikte, daha SCCB yıkılmadan önce, 1989 yılında, Kırgızistan Parlamentosu Kırgızca'yı tek resmî dil olarak kabul etmiştir. Resmî dil ile ilgili tartışmalar ülkede milliyetçiliği de artırmıştır. SSCB'nin yıkılışıyla yeni bir tarih bakışının ortaya çıkması, milliyetçi akımların artışı, Rusya'nın emperyalist politika izlemekle suçlanması gibi hususlar, Kırgızistan'daki Rusları rahatsız etmiş ve onları göçe zorlamıştır. 1991 yılından itibaren Kırgızistan, Tacikistan'dan sonra, Orta Asya ülkeleri arasında en fazla Rus nüfusu kaybeden ülke olmuştur. Ancak 1995 yılından sonra Kırgızistan, Rusların ülkeyi terk etmesinin ülkeyi sadece ekonomik açıdan değil, siyasi açıdan da olumsuz sonuçlar doğuracağını ve ülke içindeki Rusların hakkını korumadan, Rusya'nın yardımını kazanmanın mümkün olmayacağını anlamıştır. Kırgızistan'ı Rusya yanlısı politika izlemeye iten nedenlerden biri de, diğer ülkelerin Kırgızistan'a yaptığı ekonomik yardımların çok düşük düzeyde olmasıdır. Bundan dolayı Kırgızistan bir taraftan Rusya ile ilişkilerini geliştirmeye çalışırken, diğer taraftan da ülke içindeki Ruslar üzerindeki baskıyı azaltmıştır.⁵¹ Bu politika sonuç vermeye başlamışsa da, 2005 yılında gerçekleşen renkli devrim, durumu tekrar değiştirmiştir. Devrimle birlikte yeniden ortaya çıkan milliyetçi hareketler, Rusların tekrar Rusya'ya göç etmeye başlamasına neden olmuştur. Siyasi istikrarsızlık ve ekonomik sorunlar da Rusların ülkeyi terk etmeye devam etmelerine neden olmaktadır. Ayrıca aynen Kazakistan'da olduğu gibi buradaki Rus nüfusunun da yaş ortalamasının yüksek, doğum oranının ise düşük olması, önümüzdeki yıllarda bu cumhuriyetlerdeki Rus nüfusunun oranının daha da azalacağına işaret etmektedir.

C) ÖZBEKİSTAN

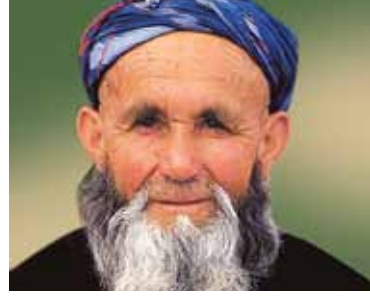
Özbekistan'daki Rus diasporasının tarihi XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar uzanmaktadır. Özbekistan'ın bağımsızlık kazanmasıyla buradaki Ruslar, Özbekistan

⁵⁰ Rusların Orta Asya ve Türkistan'da yayılmaları konusu için bkz. Aleksandr Kolesnikov, *Russkiye v Kaşgariyi*, Bişkek, 2006, ss. 34-59.

⁵¹ Viktoriya Panfilova, "Kak Jivötsya Russkim v Tsentralynoy Aziyi", 30 Haziran 2006, <http://www.apn.kz/publications/article4480.html>

vatandaşlığını almışlardır. Vatandaşlık hakkı, Temmuz 1992 tarihli Vatandaşlık Kanunu yürürlüğe girdiği anda ülkede ikamet etmekte olan herkese tanınmış olsa da Rusçanın kullanımının sınırlandırılması ve eğitim programlarından Rus yazarlarının eserlerinin çıkarılması Rusları rahatsız etmiş ve onların ülkeyi terk etmelerine neden olmuştur. Bu süreçte ayrıca Özbekistan'daki siyasi istikrarsızlık ve ekonomik sorunlar gibi etkenler de önemli rol oynamıştır. Ancak Batı'nın demokratikleşme yönündeki baskısı karşısında Moskova ile yakınlaşmak zorunda kalan Özbekistan, 2005 yılında Rusya ile stratejik işbirliği antlaşması imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre, Rus dilinin kullanım alanları genişletilmiş, Rus klasikleri tekrar okutulmaya başlanmış ve Moskova Devlet Üniversitesi'nin fakülteleri açılmıştır.⁵² İslam Kerimov'un bu alanda siyaseti yumuşatması, cumhuriyetteki Rusların konumunu iyileştirse de cumhuriyetteki Rus nüfusu iyice azalmıştır.

D) TACİKİSTAN

Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri arasında Rusya ile çifte vatandaşlık anlaşması olan tek ülke Tacikistan'dır. Buna rağmen 1990 yılına kadar Tacikistan'da 450 bin Slav yaşarken, günümüzde bu sayı 50 bini geçmemektedir.⁵³ Rusların ülkeyi terk etmelerinin en önemli nedeni ise iç savaş olmuştur. 1997 yılında iç savaş sona erse de Ruslar geri dönmemişlerdir. Zira ülkenin ekonomisi çökmüş ve Tacikistan bugüne kadar kendini toparlayamamıştır.

Resmiyette anayasa ile hakları koruma altına alınan tüm Tacikistan vatandaşlarına ve azınlıklara, dinî alanda serbestlikle birlikte azınlıklara da kendi ana dillerini konuşma hakkı tanınmış ve bu hak yasalarla güvence altına alınmıştır. Buna rağmen bağımsızlığının ilk yıllarında Rusçanın kullanım alanları çok sınırlı olup, Rusça eğitim veren okulların sayısı azalmıştı. Ancak son yıllarda bu alanda bir takım değişiklikler

⁵² Özbekistan'daki Ruslar için bkz. Michael Rywkin, "Cadre Competition in Uzbekistan, Ethnic Aspects", Central Asian Survey, Vol. 5, No. 3-4; A. Selebyerstova, "Deti Russkih Starojilov v Uzbekistane", Vostok, No. 2, 1994.

⁵³ Viktoriya Panfilova, "Kak Jivötsya Russkim v Tsentralynoy Aziyi", 30 Haziran 2006, <http://www.apn.kz/publications/article4480.htm>

meydana gelmiştir. Tacikistan, ekonomik sorunların çözümünde ümidini Moskova'ya bağladığı için, Rusçanın kullanımı ile ilgili değişiklikler yapmaya başlamıştır. Nitekim 1 Eylül 2006 tarihinden itibaren Rusça dersleri zorunlu hale getirilmiştir. Rusya Federasyonu Büyükelçiliği Tacikistan'a her sene Rusça okul kitapları göndermektedir. Ancak bu gelişmeler dahi buradaki Rusların Rusya vatandaşlığına geçme isteklerini azaltmamaktadır.⁵⁴

E) TÜRKMENİSTAN

Bütün Orta Asya ülkeleri arasında cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kazandıkları ilk yıllarda Rusların durumunun en kötü olduğu ülke Türkmenistan'dı. Ülke içindeki sosyo-ekonomik durum bunun en büyük nedenidir. Bunun neticesinde ülkedeki Rusların büyük bir kısmı ülkeyi terk etmiştir. Göçün en fazla olduğu dönem ise 2003 yılı olmuştur. Bu tarihte Rusya ile Türkmenistan 25 yıllık bir doğalgaz anlaşması imzalamış, buna karşılık Vladimir Putin de Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurat Niyazov'un çifte vatandaşlığı kaldırma konusundaki isteğini geri çevirememiştir. Anlaşmanın imzalanmasından 10 gün sonra Türkmenbaşı, çifte vatandaşlığa sahip olanların tercih yapmalarını, Rus vatandaşlığını tercih edenlerin ise iki ay içinde ülkeyi terk etmeleri gerektiğini bildirmiştir.⁵⁵

Ülke içinde Ruslara karşı ilk adımlar daha 1994 yılında atılmıştır. Bu tarihte Rus televizyon kanalları yayından kaldırılmış, 2002 yılında ise Rus periyodik yayınlarına abonelik ve ülkeye Rusça kitap sokulması yasaklanmıştır. Rusça eğitim veren okullar kapatılmış, üniversitelerde eğitim sadece Türkmen dilinde yapılmaya başlanmıştır. 2004 yılından itibaren Türkmenistan Rus diplomalarını da tanımamaya başlamıştır.⁵⁶ Bu tür uygulamalar sadece ülkedeki Rus diasporasının durumunu değil, Rusya-Türkmenistan kültürel münasebetlerini de olumsuz etkilemiştir.

⁵⁴ Yelena Baykova, "Trudovaya Migratsiya Trebuyet Znaniya Yazıka", *Nezavisimaya Gazeta*, 27 Kasım 2006.

⁵⁵ Sergey Çugayev-Maksim Tokarev-Vladimir Vorsobin, "Turkmenbaşı Obyavil Russkih Vne Zakona", *Komsomolyskaya Pravda*, 27 Haziran 2003.

⁵⁶ Viktoriya Panfilova, "Kak Jivötsya Russkim v Tsentralnoy Aziyi", 30 Haziran 2006, <http://www.apn.kz/publications/article4480.htm>

TABLO 3: Orta Asya Ülkelerinin Kullandıkları Alfabeler

Ülkeler	SSCB öncesi	SSCB zamanında	Bağımsızlık Sonrası
Kazakistan	Latin	Kiril	Kiril
Kırgızistan	Latin	Kiril	Kiril
Tacikistan	Latin	Kiril	Fars (Arap)
Türkmenistan	Latin	Kiril	Latin
Özbekistan	Latin	Kiril	Latin

Rus azınlıklar, Rus dış politikasında önemli bir yere sahiptir. Rusya’nın bölgedeki varlığını pekiştiren Rus nüfusu, aynı zamanda Moskova’nın cumhuriyetlerin içişlerine müdahale etmesine de imkân tanımaktadır. Özellikle sınırları içerisinde en fazla Rus nüfusunu bulunduran Kazakistan, böyle bir olguyla karşı karşıyadır.

Rusya ne pahasına olursa olsun Orta Asya’da Rus nüfusunun varlığını devam ettirmeye çalışmakta, buradaki Rusların bütün kültürel haklarını savunmaktadır. Rusya, eski Sovyet ülkelerinin bağımsızlık kazanmalarından beri, bu ülkelerle ticari ilişkilerin geliştirilmesi için Rus azınlıkların haklarının korunması şartını öne sürmektedir. Orta Asya ülkeleri, haklı olarak Moskova’nın bu siyasetini “içişlerine müdahale” olarak algılamaktadırlar. Orta Asya’daki Rus nüfusu, Rusya ile Orta Asya ülkeleri arasındaki münasebetlerin gelişmesinde bir köprü rolü oynaması gerekirken, yukarıda zikredilen siyaset ve algıdan dolayı bölgedeki Ruslar, taraflar arasında sıkça sıkıntılı dönemlerin yaşanmasına yol açmaktadırlar. Ancak Rusya, “arka bahçe”si olarak gördüğü BDT ülkeleriyle ilişkilere önem verdiği için Rus vatandaşlarının sorunlarını da bu ülkelerle fazla gerginlik yaşamadan çözmeye gayret etmektedir. Diğer taraftan özellikle Batı ile arası açılan cumhuriyetler, Moskova’ya dayanma mecburiyetleri nedeniyle ülke içindeki Ruslara karşı izledikleri politikaları yumuşatmak zorunda kalmaktadırlar.

TABLO 4: Orta Asya Ülkelerindeki Rus Nüfusunun Oranı

Ülkeler	1991 (%)	2010 (%)
Özbekistan	8.3	2.5
Kazakistan	37	23.3
Tacikistan	3.5	1
Türkmenistan	9.8	3.5
Kırgızistan	21.5	8.4

Bu ülkelerden Rusya'ya göç eden Ruslar, Rusya için özellikle ekonomik alanda ilk başlarda sorun yaşattıysa da, Moskova ülkelerine geri dönen vatandaşlarına yardım etmeye çalışmaktadır. Rusların dönüşünün Rusya açısından önemli bir yönü de vardır. Her sene nüfusu yaklaşık bir milyon azalan Rusya için bu göçler, bir nevi nüfus koruma aracıdır.

Diğer taraftan bölgedeki Rus nüfus, gerek devam eden göçler, gerekse de bölgedeki Rus nüfusunun yaşlı olması ve Ruslar arasında doğum oranının düşük olması yüzünden gittikçe azalmaktadır. Uzmanlar bünyesinde en fazla Rus nüfusunu bulunduran Kazakistan'da dahi beş yıl sonra nüfusun 2.5 kat azalacağını ileri sürmektedirler. Dolayısıyla Kremlin'in çok yakın zamanda dış politikasındaki bu önemli kozundan mahrum kalacağını söylemek, yanlış olmayacaktır.

RUSYA'NIN ORTA ASYA POLİTİKALARI

VIII. BÖLÜM

“ABD’nin tek taraflı gayrimeşru eylemleri hiçbir sorunu çözmediği gibi, insani trajedilerle yeni gerilimlerin kaynağına dönüştü. Yerel ve bölgesel savaşların ve ölenlerin sayısı azalmadı, tam tersine önemli ölçüde yükseldi.”

*Vladimir Putin**

*“Putin: ‘En Büyük Tehlike ABD’ ”, *Radikal*, 11 Şubat 2007..

RUSYA'NIN ORTA ASYA'DAKİ RAKİPLERİ

- ABD
- Çin
- Türkiye

RUSYA’NIN ORTA ASYA’DAKİ RAKİPLERİ

SSCB’nin dağılmasından sonra Moskova, Orta Asya ülkelerini de kapsayacak Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) projesini ortaya atsa ve Baltık ülkeleri hariç bütün eski Sovyet cumhuriyetlerini bir birlik etrafında toplamayı başarsa da, yukarıda da belirttiğimiz gibi, başlangıçta Kremlin, Orta Asya ülkelerine onların zaten Rusya’ya mahkûm oldukları düşüncesiyle fazla önem vermemiştir. Kremlin daha sonra hatasını anlayarak bölgeye yönelik siyasetini değiştirse de, Rusya’nın başlangıçtaki bu yaklaşımından istifade eden küresel ve bölgesel güçler (ABD, Çin ve bölge ülkeleriyle soydaş olan Türkiye), Orta Asya ile münasebetlerini arttırmış ve bölgede etkin konuma gelmeyi başarmışlardır. Kremlin “yakın çevre” siyasetini başlatarak bölgeye “dönüş” yapma sürecinde işte bu ülkelerle karşı karşıya kalmış ve aralarında “Büyük Oyun” olarak da adlandırılan rekabet başlamıştır.

A) ABD

ABD, Rusya’dan farklı olarak Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından beri bu bölgeye önem vermektedir. ABD’nin bölgeye önem vermesinin en önemli nedenlerini şu şekilde özetleyebiliriz:

- ABD’nin bölgedeki enerji kaynaklarına ilgi duyması ve bu kaynakların Rusya devre dışı bırakılarak dünya pazarlarına ulaştırma çabaları.
- Afganistan müdahalesi de dâhil olmak üzere bölgeye düzenleyeceği askerî operasyonlar sırasında Orta Asya ülkelerini üs olarak kullanma isteği.
- Enerji ve askerî alandaki amaçlarına ulaşmak için Rusya ve Çin’in bölgedeki etkisini sınırlandırma çabaları.

ABD, Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazandıkları ilk yıllarda Rusya'nın bölgeye olan ilgisizliğinden de yararlanarak, Orta Asya ülkelerini kendi tarafına çekmeyi başarmıştır. Ticarî ilişkilerin geliştirilmesi, yatırım ve maddî yardımların yapılması, “anti-demokratik” politikalara göz yumulması gibi faktörler bölge ülkelerinin ABD'ye sıcak bakmalarını sağlamıştır. Bunun neticesinde Özbekistan ile Kırgızistan, topraklarında Amerikan askerî üsleri açılmasına müsaade etmiştir. Ancak Vladimir Putin başkanlığındaki Rusya'nın Orta Asya'ya dönme isteği ve bu çerçevede gerek Orta Asya ülkeleriyle ikili ilişkiler geliştirmesi, gerek Çin ile birlikte ABD'yi bölgeden uzaklaştırma çabaları içerisinde olması ve ayrıca ABD'nin desteklediği renkli devrimlerin kanlı olaylara yol açması, ABD'nin Orta Asya'daki varlığına zarar vermiştir.

ABD siyaseti ile kıyaslandığında Rusya'nın Orta Asya politikasının, özellikle son dönemde daha başarılı olmasının nedenlerini ise şöyle sıralayabiliriz:

- Tarihî faktör. Orta Asya ülkeleri bağımsızlıklarına rağmen Moskova'nın etkisi altında kalmaya devam etmektedirler. Bölgedeki Rus diasporası, Rusya yanlısı elitler, Rusya ile kültürel bağlar, Orta Asya ülkelerinin Rusya'ya öncelik tanımlarına neden olmaktadır.
- Hayat standartlarının düşük olması, fakirlik, sağlık ve eğitim gibi çözülmesi gereken sorunların sayısının fazla olması ve başta ABD olmak üzere Batı'nın bu konularda Orta Asya ülkelerine yardım etme şansına ve cesaretine sahip olmaması.
- ABD'nin Afganistan ve Irak'da başarısız olması, Orta Asya ülke ve halkları arasında Batı'nın imajını zedelemiştir.
- Orta Asya ülkeleri liderleri, ABD'nin “renkli devrimleri” desteklemesi politikasından rahatsız olmakta ve bu husus Orta Asya ülkeleri ile Batı arasındaki ilişkilere zarar vermektedir.
- Rusya ile Batı'nın Orta Asya'ya bakış açıları da farklıdır. ABD, Orta Asya'da daha çok askerî üs bulundurmak isterken, AB Orta Asya'daki enerji kaynaklarına ilgi duymaktadır. Rusya'nın bölgeye olan ilgisi ise daha geniş kapsamlıdır. Nitekim Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetler generali Anatoliy Kulikov, “Rusya'nın Orta Asya algılayışı Batı'ya göre çok farklıdır. Rusya, Orta Asya ülkeleriyle binlerce farklı ortak çıkarla bağlıdır” şeklinde açıklamada bulunmuştur.⁵⁷

⁵⁷ Bahtiyar Raşidov, “Rossiya v Tsentralnoy Aziyi: Vozmojnosti i Perspektivi”, 16 Ocak 2006, <http://www.ferghana.ru/article/php?id=4182>

B) ÇİN

Günümüzde Rusya, Orta Asya'daki en büyük rakibi olarak ABD'yi görmekte ve bu bağlamda özellikle ŞİÖ çerçevesinde Çin ile işbirliğine dahi gitmektedir. Hâlbuki uzun vadede Rusya'nın bölgedeki en büyük rakibinin Çin olacağı tahmin edilmektedir. Rusya, Orta Asya ülkelerine bir bütün olarak bakarken, ŞİÖ ve AEİÖ çerçevesinde bölgede etkisini artırmaya çalışmaktadır. Çin ise Orta Asya ülkeleri ile ikili ilişkiler geliştirmekten yana bir politika izlemekte ve bu politikasında başarılar elde etmektedir. Örneğin, Çin Orta Asya'nın en gelişmiş ülkesi Kazakistan ile iki taraflı ticarî ilişkiler geliştirmektedir. Ticarî ilişkilerin temelinde ise enerji kaynakları ile başta tekstil olmak üzere ucuz Çin malları yer almaktadır. Hiç şüphesiz Çin'in bu ülkeye yatırımları da her geçen gün artmaktadır. Enerji konusu, Çin'in Türkmenistan ile ilişkilerinde de ön plana çıkmaktadır. Kırgızistan ile Tacikistan ise Çin malları için büyük bir pazar oluşturmaktadır.⁵⁸ Hatta bundan dolayı Çin, komşu olduğu Orta Asya ülkeleri ile olan sınır bölgelerinde pazarlar oluşturmaktadır.

Özbekistan'ın Amerikan üslerini kapattırması ise Çin tarafından sevinçle karşılanmış ve bu ülkeye olan yatırımlarını artırmıştır. Böylece Çin bugün, her ne kadar daha çok ekonomik olarak bölgede varlığını artırsa da, bu ülkenin önümüzdeki yıllarda siyasî anlamda da güçleneceği beklenmektedir. Rusya, bugün Çin ile işbirliğine gitmesine rağmen, bu tehlikeyi görmekte ve ŞİÖ'nün yanı sıra Çin'in üye olmadığı bölgesel kuruluşları ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda AEİÖ ticarî alanda, KGAÖ de askerî alanda ön plana çıkmaktadır.

⁵⁸ Sergey Luzinyan, "Lekarstvo Ot İslamskoğo Ekstremizma", *Nezavisimaya Gazeta*, 2 Nisan 2007.

C) TÜRKİYE

Türkiye SSCB’nin yıkılışına hazırlıksız yakalanmıştır. Bununla birlikte Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları Türk dış politikasına yeni bir boyut getirmiştir. Türkiye’nin bu ülkelere yaklaşımını şöyle özetleyebiliriz:

- Bu ülkelerin devlet yapılanmasının güçlendirilmesine katkıda bulunmak.
- Ekonomik ve siyasi reformları desteklemek.
- Bu ülkelerin dünya ile bütünleşebilmelerine yardımcı olmak.
- Bu ülkelerle ikili ilişkileri her alanda karşılıklı çıkarlar ve egemen eşitlik temelinde geliştirmek.⁵⁹

Bu ülkeleri tanıyan ve bu ülkelerde büyükelçilikler açan ilk ülke Türkiye olmuştur. Bu ülkelere ilk üst düzey ziyaretler Türkiye’den yapılmış, bu ülke yöneticileri de ilk ziyaretlerini Türkiye’ye yapmışlardır. Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye arasındaki en yüksek danışma mekanizmasını oluşturmaktadır. Yine Orta Asya Cumhuriyetleri’ne teknik yardımda bulunmak üzere Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) kurulmuştur. Türkiye’nin bölge ülkelerinde üniversiteler ile okullar ve kültür merkezleri (Yunus Emre Vakfı vs) açması da Türkiye’nin soydaş cumhuriyetlerle yakınlaşmasını sağlamaktadır.

Orta Asya cumhuriyetlerinin dış dünyaya açılmalarında ve BM, AGİT gibi kuruluşlara üyelikleri konusunda da Türkiye her türlü yardımda bulunmuştur. Bu ülkelerle ekonomik ilişkiler süratle gelişmiş, ticaret, ulaşım ve iletişim alanlarında önemli mesafe katedilmiştir. Türkiye’nin bölge ülkelerine açtığı krediler, yaptığı yatırımlar, bölgedeki

⁵⁹ Türkiye’nin Orta Asya politikası için bkz. M. Seyfettin Erol, *Hayalden Türk Birleşik Devletleri*, İrfan Yayınları, İstanbul 1999, s. 186-191.

varlığını pekiştirmiştir. Bölgede binin üzerinde Türk şirketi faaliyet göstermektedir. Yine Türkiye, Orta Asya cumhuriyetlerinin, istikrar ve güvenliklerini tehdit eden kökten dinci akımlar, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı ile terörist faaliyetler konusundaki mevcut kaygılarını başından beri paylaşmış ve terörle mücadele çerçevesinde bu ülkelere malzeme yardımı, nakdi yardım ve askerî eğitim sağlamıştır.

Ancak Türkiye'nin uzun yıllar boyunca dış politikasını AB'ye üyelik süreci çerçevesinde yürütmesi, yakın geçmişte bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya ülkelerinin ise Türkiye'nin "abilik" rolüne şüpheyle yaklaşmaları ve bu ülkelerin önceliği Rusya'ya tanınmaları, Türkiye'nin Orta Asya'da daha etkin olmasını engellemektedir. Bununla birlikte Türkiye, bu ülkelerde ne zannedildiği kadar güçlü, ne de tahmin edildiği kadar zayıftır. Türkiye, bütün bu ülkeler için önemli olmasına rağmen, hiçbirisinin dış politika öncelikleri arasında yer almamaktadır. Bundan dolayıdır ki, Rusya kendisine rakip olarak Türkiye'den ziyade Çin ve ABD'yi görmektedir.

Netice itibarıyla Orta Asya bölgesi, SSCB'nin yıkılışından itibaren birçok ülkenin ilgi odağı hâline gelmiştir. Bölgeye ilgi duyan ülkelerin her birinin Orta Asya'ya yönelik amaç ve stratejileri farklıdır. Orta Asya'yı askerî üs olarak kullanmayı arzu eden ABD, bölgedeki enerji kaynaklarına da ilgi duymakta ve bu kaynaklar sayesinde Rusya'nın Avrasya coğrafyasındaki enerji hâkimiyetine son vermek istemektedir. Bu amaçlarına ulaşmak için ABD, Orta Asya ülkelerinde iktidarda ABD yanlısı kimselerin olmalarını istemekte ve bundan dolayı bölgenin "demokratikleşme" maskesi altında renkli devrimleri desteklemektedir. Çin ise bölgede gerek Rusya'nın, gerekse de ABD'nin etkisini arttırmasından endişe duymakta ve bölge ülkeleriyle daha çok ikili münasebetlerde ticari boyutu ön plana çıkarmaya çaba göstermektedir. Çin için Orta Asya ülkeleri büyük bir pazar konumundadır. Türkiye ise bölge ülkeleriyle münasebetlerde daha çok tarihî ve kültürel bağları ön plana çıkarmakta ve imkânları dâhilinde bu ülkelere gerek ikili münasebetler çerçevesinde, gerekse de uluslar arası platformda destek vermektedir. Süpergüç olma çabası içerisinde olan ve ABD'nin tek kutuplu düzenine son vermek isteyen Rusya Federasyonu için ise Orta Asya, "yakın çevre"nin bir parçası olarak hayatî önem taşımaktadır. Süpergüç hayalini gerçekleştirmek için "yakın çevre"ye hâkim olmak gerektiğini bilen Moskova, sınırları yakınlarında dışarıdan başka bir gücün etkisini arttırmasını da tehdit olarak algılamakta ve bu güçlerin bölgeye yönelik her hareketini kıskançlıkla karşılamaktadır.

Özellikle Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle Rusya, elindeki bütün kozlarını kullanarak hem bölge ülkeleriyle işbirliğini arttırmaya, hem de bölge ülkelerinin diğer ülkelerle münasebetlerini sınırlandırmaya çalışmaktadır. Askerî üsler ile Rusya'nın bölge ülkelerine sattığı askerî teknolojiler askerî alanda, boru hatları ile nükleer santraller enerji alanında, Rusya ile cumhuriyetlerin ticari olarak birbirlerini tamamlamaları ticaret alanında, bölgedeki Rus nüfusu ile bir asırdan fazla süren birliktelik kültürel alanda Moskova'nın diğer rakiplerine kıyasla bölgede daha etkin konumda olmasını sağlamaktadır. ŞİÖ, AKEÖ, KGÖA, Gümrük Birliği gibi örgüt ve birliktelikler de Rusya'nın bölge ülkeleriyle entegrasyonunu arttırmaktadır.

RUSYA'NIN
ORTA ASYA POLİTİKALARI

SONUÇ

Vladimir Putin'in devlet başkanlığına seçilmesiyle birlikte Rusya Federasyonu, yakın çevre olarak adlandırdığı ve Orta Asya ülkelerinin de dâhil olduğu BDT coğrafyasına daha fazla önem vermeye başlamıştır. Rusya'nın Orta Asya politikası ve uluslar arası arenadaki gelişmeler, Orta Asya ülkelerinin Rusya'ya daha fazla yakınlaşmalarını sağlamıştır. Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan gerek siyasî ve askerî, gerekse ekonomi alanında önceliği Rusya'ya tanımaktadırlar. Son dönemde Batı ile yakınlaşmaya başlayan Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev dahi, Kazakistan'ın dış politikasında önceliği sırasıyla Rusya, Çin ve ABD'ye tanıdığını açıklamıştır.⁶⁰ Tarafsız politika izleyen Türkmenistan'ın bile diğer ülkelere göre Rusya'ya daha yakın durduğunu söylemek mümkündür.

Ancak önümüzdeki yıllarda Rusya, Çin ve ABD'nin Orta Asya için verdikleri mücadelenin artması kaçınılmazdır. Bölgede kimin hâkim konumda olacağı ise Rusya, Çin ve ABD'nin ellerindeki kozlar ile Orta Asya ülkelerinde yönetimde bulunacak kişilere bağlıdır. Yani Orta Asya ülkelerinin iç politikası, bu ülkelerin dış politikasını da belirlemiş olacaktır. Rusya ve Çin, mevcut yönetimlerden memnun iken, ABD için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Nitekim son zamanlarda ABD'nin muhtemel renkli devrimleri desteklemesi, bölgeyi istikrarsızlaştırması ve bunu ileri sürerek BM veya NATO birliklerini bölgeye sokmak ve bölgeyi kontrol altına almak istemesine dair senaryolardan bahsedilmektedir.⁶¹ Bununla birlikte Rusya'nın bugün bir adım önde olması ve bu ülkelerle tarihî ve kültürel bağlara sahip olması, elinde siyasî, enerji, askerî, ekonomik ve diğer alanlarla ilgili çok sayıda koz bulundurması, Rusya'nın bundan sonraki süreçte de Orta Asya'da etkili ve belki de en önemli oyuncu olacağını göstermektedir. Bununla birlikte Rusya'nın, diğer ülkelerin bölgeye yönelik her hareketini kıskançlıkla karşılaması, hem söz konusu ülkelerle münasebetlerini olumsuz etkilemekte, hem de bölgede rekabet havasının daha da artmasına ve bölgenin istikrarsızlaşmasına neden olmaktadır. Hâlbuki Rusya'nın hem Orta Asya ülkeleri, hem de bölgede çıkarı olan diğer devletlerle işbirliği içerisinde olması hâlinde başta terörizm ve uyuşturucu trafiği ile mücadele olmak üzere bölgedeki birçok sorunun çözülmesine ve bölgede istikrarın korunmasına önemli katkıda bulunacaktır. Orta Asya'da istikrar ise sadece bölge ülkelerine değil, bölge ülkeleriyle sıkı münasebetler içerisinde olan devletlerin de çıkarına hizmet edecektir.

⁶⁰ Aleksey Puşkov, "Boryba Za Vlasty v Sredney Aziyi- Eto Boryba Za Puti Dostavki Energoresursov", 18 Ocak 2006, <http://www.km.ru>

⁶¹ A.g.e.

KAYNAKLAR

RUSYA'NIN
ORTA ASYA POLİTİKALARI

KAYNAKLAR

- ADOMAYT, Hannes, "Kontseptualniye Napravleniya Vneşney Politiki Rossiye", Vneşnyaya Politika Rossiye: Ot Yeltsina k Putinu, ed. Srefan Kroytsberger-Sabine Grabovski-Yutta Unzer, Kiyev 2002.
- BAYKOVA, Y., "Trudovaya Migratsiya Trebuyet Znaniya Yazıka", Nezavisimaya Gazeta, 27 Kasım 2006.
- BONET, Pilar, "Rossiya Vozvraşayet Sebe Vliyaniye v Sredney Aziye i Potverjdayet Pozitsiye Pered Litsom SŞA", 18 Kasım 2004, <http://www.inosmi.ru/translation/214756.html>
- BRAUER, B. - EŞMENT, B., "Politika Rossiye v Tsentralnoy Aziye", Vneşnyaya Politika Rossiye: Ot Yeltsina k Putinu, Kiyev 2002.
- ÇUGAYEV, S. – TOKAREV, M. - VORSOBIN, V., "Türkmenbaşı Obyavil Russkih Vne Zakona", Komsomolyskaya Pravda, 27 Haziran 2003.
- DARDIKIN, S., "Serbov Konecno Jalko, No Eto Eşö Ne Povod Gotovitysya k Tretyey Miroovoy Voyne", İzvestiya, 15 Eylül 1995.
- DEMİDENKO, Sergey, "Politiçeskiye Perspektivi Stran tsentralnoy Aziye i Rossiyskiye İnteresi v Etom Regiyone", Vestnik Analitiki, No. 3 (25), Moskova 2006, s. 177-188.
- DONATH, Klaus-Helge, "Vozvraşeniye Rossiye v Srednyü Aziyu", 15 Mayıs 2006, <http://www.inosmi.ru/translation/227431.html>
- EROL, M. Seyfettin, Hayalden Gerçeğe Türk Birleşik Devletleri, İrfan Yayınları, İstanbul 1999.
- GAMOVA, S. - PANFİLOVA, V., "Karimov Gotov Menyatysya", Nezavisimaya Gazeta, 22 Mayıs 2006.
- GRİB, N. - ZIGARY, M., "Kalif na Gaz", Kommersant, 22 Aralık 2006.
- JONSON, Lena, The Tadjik War. A Challenge to Russian Policy, London 1998.
- KAGARLİTSKİY, Boris, Russia Under Yeltsin and Putin, London 2002.
- KALKAN, Mustafa, Sovyetler Birliği'nin ve Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Üzerindeki Stratejik Planları, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2007.
- KAMALOV, İlyas, Putin'in Rusya'sı. KGB'den Devlet Başkanlığına, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003.
- "Türkmen Gazı İçin Mücadele Artacak", ASAM Günlük Değerlendirme Bülteni, 26 Aralık 2006.
- Putin Dönemi Rus Dış Politikası. Moskova'nın Rövanşı, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2008.
- "Manas Üssünün Kapatılması: Rusya-ABD Mücadelesinde Yeni Bir Sayfa", 4 Şubat 2009, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=101>
- KARAKOÇ, Ercan, Atatürk'ün Dış Türkler Politikası, IQ Yayınları, İstanbul 2002.
- KATZ, Mark N., "Russian's Role in the World", United Press International, 29 Kasım 2005.
- KLEVEMAN, Lutz, Yeni Büyük Oyun: Orta Asya'da Kan ve Petrol, çev. Hür Güldü, Everest Yayınları, İstanbul 2004.
- KNYAZEV, Aleksandr, Kırgızistan'da Son Gelişmeler: Dün, Bugün, Yarın, ORSAM Rapor No. 26, Ankara 2011.

- KOLESNİKOV, Aleksandr, Russkiye v Kaşgariyi, Bişkek 2006.
- LUZİNYAN, S., "Lekarstvo Ot İslamskoğo Ekstremizma", Nezavisimaya Gazeta, 2 Nisan 2007.
- MALAŞENKO, A. V., "V Roli Nablüdatelya", Nezavisimaya Gazeta, 5 Mart 2007.
- MELİKOVA, N. - SARDOVSKY, K., "Karimov Rasplatilsya Po Scetam", Nezavisimaya Gazeta, 26 Ocak 2006.
- NİKOLAYENKO, V. D., "Russia and Kazakhstan", International Affairs, I (1999).
- Organizatsiya Dogovora O Kollektivnoy Bezopasnosti, Moskova 2004.
- PANFİLOVA, V., "Kirgiziya Stanovitsya Aziatskim Avianostsem", Nezavisimaya Gazeta, 20 Şubat 2006.
- "Kak Jivötsya Russkim v Tsentralynoy Aziyi", 30 Haziran 2006, <http://www.apn.kz/publications/article4480.htm>
- "Taşkent Zabıl o Dolge, a Moskva ne Napomnila", Nezavisimaya Gazeta, 22 Nisan 2010.
- PRİMAKOV, Yevgeniy, Kapalı Kutu Rusya, çev. Nuri Eyüpoğlu, İstanbul 2002.
- PURTAŞ, Fırat, "Rusya'nın Orta Asya'ya Yeniden Dönüşü", Rusya. Stratejik Araştırmalar-I, ed. İ. Çomak, İstanbul 2006, s. 163-182.
- RAŞİDOV, Bahtiyar, "Rossiya v Tsentralynoy Aziyi: Vozmojnosti i Perspektivi", 16 Ocak 2006, <http://www.ferghana.ru/article/php?id=4182>
- RUCKER, Laurent, "Putin ratlos", Die Tageszeitung, 11 Kasım 2005.
- Russia, The Caucasus And Central Asia, ed. Rajan Menan-Yuriy Fedorov-Chia Nodra, New York 1999.
- RYWKİN, Michael, "Cadre Competition in Uzbekistan, Ethnic Aspects", Central Asian Survey, Vol. 5, No. 3-4.
- SELEBYERTSOVA, A., "Deti Russkih Starojilov v Uzbekistane", Vostok, No. 2, 1994.
- SERĞİENKO, V., "Somneniya Snyati", Kontinent, 18-31 Ekim 2000.
- SHEVTSOVA, Lilia, Yeltsin's Russia: Myths And Reality, Washington 1999.
- Putin's Russia, Washington 2003.
- THRUBON, Colin, The Lost Heart of Asia, Penguin Books, Londra, 1995.
- THUMANN, M., "Putin tritt dem Western bei", Die Zeit, 11 Ekim 2001.
- TİTARENKO, M. L., Rossiya k Litsom Aziyi, Moskova 1998.
- TURAN, G. - DİNÇ, A., "Enerji Sektörü Bağlamında Türkmenistan-Rusya Ekonomik İlişkilerinin Geleceği", Rusya Çalışmaları. Stratejik Araştırmalar-2, TASAM Yayınları, İstanbul 2009.
- ZİMMERMAN, William, The Russian People and Foreign Policy, Princeton 2002.

Dr. İlyas KAMALOV

1978 yılında Rusya'nın Ulyanovsk ilinin Filippovka köyünde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Filippovskaya Lisesi'nde tamamladıktan sonra 1996 yılında Türkiye'ye geldi. 1997-2001 yılları arasında Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Bölümünde öğrenim gördü. 2003 yılında Altın Orda-İlhanlı Münasebetleri adlı yüksek lisans çalışmasını, 2008 yılında da Altın Orda ve Rusya. Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi adlı doktora tezini tamamladı. Çok iyi derecede Rusça, Türkçe, İngilizce ve orta derecede Farsça dillerini bilen Tatar uyruklu İlyas Kamalov, 2004-2008 yılları arasında Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi(ASAM)'nde Rusya-Ukrayna Masası'nda görev yaptı. 2009 yılından itibaren Türk Tarih Kurumu'nda çalışmaktadır. Kamalov'un Altın Orda ve Tatarlar ile ilgili makaleleri tarih dergilerinde, Avrasya bölgesindeki güncel kdnularla ilgili yazıları da günlük gazete ve strateji içerikli dergilerde yayınlanmaktadır.

Kamalov'un Bazı Kitapları:

- Moğolların Kafkasya Politikası, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003.
- Putin'in Rusya'sı: KGB'den Devlet Başkanlığı'na, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2004.
- Avrasya Fatih Tatarlar, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2007.
- Otnoşeniya Zolotoy Ordı s Hulaguidami, Tataristan İlimler Akademisi, Kazan 2007.
- Moskova'nın Rövanşı. Putin Dönemi Rus Dış Politikası, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2008.
- Altın Orda ve Rusya: Rusya Üzerindeki Türk-Tatar Etkisi, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009.
- Ötemiş Hacı – Çengizname, haz. İlyas Kamalov, TTK Yayınları, Ankara 2009.
- Avrasya Türkologları Sözlüğü. I. Cilt-1. Kitap: Rusya Türkologları (A. Kolesnikov ile birlikte), TTK Yayınları, Ankara 2011.

ISBN 978-9944-237-03-1

